

Németh Zsombor

MEGRENDELTE AZ ÚJ MAGYAR VONÓSNÉGYES, BEMUTATTA A KOLISCH-KVARTETT*

Bartók Béla 6. vonósnégyesének útja az íróasztaltól a pódiumig

ÖSSZEFOGLALÁS

Bartók Béla 6. vonósnégyesét a Székely Zoltán vezette Új Magyar Vonósnégyes rendelte meg 1939-ben, azonban a Kolisch-kvartett mutatta be 1941-ben, és a mű dedikációja is nekik szól. A tanulmány az e mögött húzódó eseményláncolatot mutatja be, korábban nem (köz-) ismert források bevonásával, az eddig a témában megjelent publikációkhoz képest részletebben. A közlemény újból áttekinti, hogyan befolyásolta a II. világháború kitörése Bartók és Székely terveit, illetve magának a 6. vonósnégyesnek a befejezését. Azonban szó esik emellett arról is, hogy miért ajánlotta fel Bartók a művet a Coolidge Alapítványnak, majd miért vonta vissza az ajánlatát; továbbá milyen megállapodás kötött a mű ősbemutatójáról Bartók, Rudolf Kolisch és Ralph Hawkes között, majd az abban foglaltak végül mennyiben valósultak meg. Ezek mellett a tanulmány arra is választ ad, hogy hogyan kapcsolódik mindehhez a Roth-kvartett.

Kulcsszavak: Bartók Béla, megrendelés, ősbemutató, Székely Zoltán, Új Magyar Vonósnégyes, Rudolf Kolisch, Coolidge Foundation, Boosey & Hawkes

„Egyik kvartett esetében sem tudunk olyan jól bepillantani Bartók gondolataiba, mint épp a VI. vonósnégyesnél” – vélekedett Kárpáti János *Bartók vonósnégyesei* című, 1967-ben megjelent könyvében.¹ Kárpáti ezzel a gondolattal Bartók Béla ifj. Bartók Bélának írt, 1939. augusztus 18-án kelt levelét vezette fel, amelyben a zeneszerző arról tájékoztatta fiát, hogy a *Divertimento* (BB 118, 1939) mellett egy másik megrendelésnek is eleget kellene tennie: „Székely Z.[oltán]-nak (illetve az 'Új Magyar Vonósnégyes'-nek)”.² Kárpáti folytatásul három további – Annie Müller-Widmannhoz, Székely Zoltánné Mienhez, illetve Frid Gézához intézett – Bartók-levelet idéz, majd a következőkkel zárja a 6. vonósnégyes (BB 119, 1939) keletkezéstörténetének taglalását:

* A szerző a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet kutatója.

1 Kárpáti János: *Bartók vonósnégyesei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1967, 79–80.

2 *Bartók Béla családi levelei*. Szerk. ifj. Bartók Béla. Budapest: Zeneműkiadó, 1981, 598. (A továbbiakban: *Családi levelei*.)

Úgy látszik, a Székelyekkel való kapcsolat teljesen megszakadt, mert a kvartettet Bartók végül is az Egyesült Államokban működő Kolisch vonósnégyes-társaságnak ajánlotta, akik 1941 januárjában mutatták be New Yorkban. E bemutatóról ez ideig sajnos semmi-féle dokumentumot nem sikerült felkutatni.³

Szűk egy évtizeddel később, a *Bartók kamarazenéje* című könyvében Kárpáti a 6. vonósnégyes keletkezéstörténete tárgyalásánál már reflektált John Vinton és Benjamin Suchoff időközben megjelent tanulmányaira,⁴ de ezt leszámítva lényegében korábbi megállapításait ismételte meg: Bartók 6. vonósnégyesének formálódását elsősorban belső, lelki hatások – a háborútól való félelem, illetve édesanyjának elvesztése – befolyásolták. Az utolsó Európában fogant Bartók-mű keletkezéstörténetét ekképp zárta 1976-ban (illetve a könyv szűk két évtizeddel később, 1994-ben megjelent angol változatában):

Mennyire szimbolikus a mű sorsa! Bartók még Európában komponálta, Európában működő honfitársainak együttese számára, de az események közbeléptek, és az emigrációba kényszerülő művész végül is vele búcsúzott Európától. A partitúrát magával vitte az Egyesült Államokba, és mivel egy új mű bemutatása létkérdéssé vált (az emigráció éveiben – tudjuk – nem tudott komponálni), kénytelen volt a Székely Zoltán számára komponált művet másik vonósnégyesnek felajánlani, hogy bemutatásra kerülhessen. Szerencsére ez a másik együttes a Kolisch-kvartett volt, mely végül is 1941. január 20-án New Yorkban bemutatta a kompozíciót. Ez az oka, hogy a mű ajánlása nekik szól.⁵

A mű keletkezéstörténetének Kárpáti-féle narratívája határozta meg a 20. század végének magyar nyelvű Bartók-szakirodalmát.⁶ Tallián Tibor eredetileg a nyolcvanas évek végén megjelent, Bartók amerikai fogadtatásáról szóló könyve ugyan közreadta az 1941-es ősbemutatóról, illetve a Kolisch-kvartett egy 1944-es előadásról szóló kritikákat,⁷ ezek ismeretét elsőként csak a *Bartók Béla zeneműveinek kritikai összkiadása* (BBCCE) 29. kötete kamatoztatta.⁸ A 2022-ben megjelent összkiadáskötet emellett a mű keletkezéstörténetének svájci epizódjával kapcsolatosan közölt újdonságokat. Számos kérdést azonban megválaszolatlanul hagyott: például miért írta Bartók 1939 őszén kiadójának azt, hogy felajánlotta a művet a washingtoni Kongresszusi Könyvtárnak (Library of Congress), vagy hogy pontosan mikor és hogyan jött el az a pont, amikor – Kárpáti fent idézet szavaival élve – Bartók „kénytelen volt a Székely Zoltán számára komponált művet [egy] másik vonósnégyesnek”, a Kolisch-kvartettnek „felajánlani”, továbbá ez a két felajánlás hogyan függött, avagy hogyan nem függött össze egymással.

3 Kárpáti: *Bartók vonósnégyesei*, 81.

4 John Vinton: „New Light on Bartók's Sixth Quartet”, *The Music Review* 20/3–4. (1964), 224–238.; Benjamin Suchoff: „Structure and Concept in Bartók's Sixth String Quartet”, *Tempo* 83. (1967–1968), 2–11.

5 Kárpáti János: *Bartók kamarazenéje*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976, 251.

6 Ld. pl. Kroó György: *Bartók kalauz*. Budapest: Zeneműkiadó, 1980, 224–225.

7 Tallián Tibor: *Bartók fogadtatása Amerikában. 1940–1945*. Budapest: Zeneműkiadó, 1988.; uő: *Béla Bartók's Reception in the United States. 1940–1945*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017.

8 Béla Bartók: *String Quartets Nos. 1–6*. Ed. Somfai László–Németh Zsombor. München–Budapest: G. Henle Verlag–Editio Musica Budapest, 2022, (Béla Bartók Complete Critical Edition Volume 29., a továbbiakban: BBCCE/29.), 73* sk.

A BBCCE 29. kötetéhez írt bevezető tanulmány megírása 2021 májusában zárult le. Azóta több olyan dokumentum került (részben újra) a kutatás látóterébe, amelyek segítségével vagy amelyek nyomán elindulva a lezáratlan kérdések megválaszolhatókká váltak. Ezzel párhuzamosan pedig szükségessé vált bizonyos megállapítások módosítása, árnyalása.

Tanulmányomban újból összefoglalom Bartók 6. vonósnegyesének keletkezés- és korai recepciótörténetét. Írásomban azonban a belső, lelki okok helyett első sorban külső, praktikus szempontokra fókuszálok: egyrészt milyen szerepet játszottak a mű formálódásában a zeneszerző különböző kvartett-társaságokkal, illetve kiadójával és egy amerikai alapítvánnyal ápolott hol formális, hol informális kapcsolata; másrészt ezen személyek és intézmények sorsa milyen befolyást gyakorolt Bartók 6. vonósnegyesének keletkezés- és recepciótörténetére.

Új mű Székely Zoltánnak és az Új Magyar Vonósnegyesnek

Bartók előző, 5. vonósnegyese (BB 110, 1934) az Elizabeth Sprague Coolidge Alapítvány (Foundation) megrendelésére készült 1934-ben és a Kolisch Kvartett mutatta be 1935-ben. A nyugat-európai bemutatóért a Pro Arte Kvartett felelt.⁹ A mű sikeréért 1936 és 1938 között az Új Magyar Vonósnegyes tette a legtöbbet: a kvartett 1936 elején előjátszotta a művet a zeneszerzőnek, majd ezt követően mutatta be – többek között – Bécsben, Budapesten, illetve az Új Zene Nemzetközi Társasága (ISCM) Barcelonában megrendezett fesztiválján.¹⁰

Az Új Magyar Vonósnegyes 1935-ben alakult, elsőhegedűse Végh Sándor volt. 1937 tavaszán az együttes vezetését a húszas évek óta Hollandiában élő Székely Zoltán vette át, ezért a társaság az északnyugat-európai országba tette át a székhelyét.¹¹ Székely és Bartók az előző másfél évtizedben többször hangversenyezett együtt, kollegiális kapcsolatuk idővel barátsággá alakult. Székely sokat tett Bartók műveinek népszerűsítéséért, többek között a *Román népi táncok* (BB 68, 1915) hegedű-zongora változatának elkészítésével (1925). A neki írt *Hegedűverseny* (BB 117, 1937–1938) 1939. március 23-i ősbemutatója után arra kérte meg Bartókot, hogy komponáljon egy új művet kifejezetten az általa vezetett Új Magyar Vonósnegyesnek.¹²

A munka részleteit postai úton tisztázták, Bartók és Székely ezen levelei azonban lappanganak. Az új vonósnegyes legkorábbi ismert említése ezért egy Pásztory Dittának írt, 1939. augusztus 9-i levelében található.¹³ A zeneszerző ekkor Saanenben, Paul Sacher nyaralójában tartózkodott, és a svájci mecénás-karmester megrendelésére készülő vonószzenekari darabján dolgozott. Augusztus 18-án azt írta idősebb fiának, hogy befejezte a *Divertimentót*;¹⁴ augusztus 20-án

⁹ Uott, 70*.

¹⁰ Löwenberg Dániel: *Végh Sándor*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2012, 63–72.

¹¹ Claude Kenneson: *Székely and Bartók. The Story of a Friendship*. Oregon: Amadeus Press, 1994, 170–177.

¹² Uott, 211.

¹³ *Családi levelei*, 597.

¹⁴ Uott, 598.

pedig arról számolt be feleségének, hogy már dolgozik a Székely Zoltánnak és az Új Magyar Vonósnégyesnek szánt művön.¹⁵ A vázlatok és a fogalmazvány vizsgálata azt mutatja, hogy Bartók eredetileg is egy négytételű művet tervezett, de zárásként egy gyors, táncos finálét képzelt el, a tételeket összekötő mottótéma ötlete pedig ekkor még nem született meg.¹⁶

Négy nappal később, augusztus 24-én Bartók négy levelet írt. Egyrészt tájékoztatta Székelyt a formálódó vonósnégyesről.¹⁷ Másrészt azt írta feleségének, hogy az első tétel már készül, és ugyan a többihez is vannak ötletei, de félő, hogy Svájcban nem lesz elég ideje befejezni a kompozíciót, mivel még a *Divertimentót* is le kell tisztáznia.¹⁸ Bartók eredetileg talán szeptember 10-éig tervezett Svájcban maradni,¹⁹ de az említett, Pásztory Dittának írt levélben a hazaérkezését már szeptember 5-e környékére tette.²⁰

Ezek a levelek bizonyára a nap első felében keletkeztek – azelőtt, hogy Bartók értesült volna az előző nap megkötött Molotov–Ribbentrop-paktumról. Svájci impresszáriójának, Walter Schulthessnek, illetve új kiadója igazgatójának, Ralph Hawkesnak szintén augusztus 24-i keltezéssel ugyanis már azt írta, hogy sürgősen haza kell utaznia.²¹ Másnap, augusztus 25-én valóban elhagyta Saanent,²² augusztus 28-án már Kodály Zoltánt tájékoztatta Budapesten a háborús hírekről.²³

Egy hónappal később, 1939. szeptember 29-én Bartók a következőket írta Frid Géza Hollandiában élő zeneszerzőnek, egykori zongoratanítványának, Székely kamarazene-partnerének:

[...] volna-e oly szíves Székely Zoltántól megkérdezni, miért nem válaszolt augusztus 24-i levelemre és miért nem intézkedik abban az említett ügyben. Közben a számukra készülő VI. vonósnégyesből az 1., 2. és 3. tétel lett meg (még egy 4. tétel kell hozzá); dehát szeretném tőlük sürgősen megtudni, kell-e [a] kvartett vagy sem. Augusztusi levelemben ezt is megkérdeztem.²⁴

15 A releváns részletet idézi BBCCE/29, 73*. NB. a 6. vonósnégyes első vázlatai a *Divertimento* fogalmazványának utolsó taktusai alatt találhatók; ennek részleteit ld. Béla Bartók: *String Quartets Nos. 1–6*. Ed. Németh Zsombor–Somfai László–Nakahara Yusuke. München–Budapest: G. Henle Verlag–Editio Musica Budapest Zeneműkiadó, 2022 (Béla Bartók Complete Critical Edition Volume 30., a továbbiakban: BBCCE/30), 129., S forrás.

16 BBCCE/29, 74*; BBCCE/30, 129–131., S és D forrás.

17 A levél elveszett; vö. Kenneson: *Székely and Bartók...*, 211.; és *Bartók Béla levelei*. Szerk. Demény János. Budapest: Zeneműkiadó, 1976, 637. (A továbbiakban: *Levelei*.)

18 A releváns részletet idézi BBCCE/29, 73*.

19 Ld. Bartók Harald Spivackénak, 1939. augusztus 10., Washington, Library of Congress (US–Wc), Music Division, Coolidge Foundation Collection, Box 5, Folder 20. (A gyűjtemény rövidítése a továbbiakban: LOC CFC)

20 BBCCE/29, 73*.

21 A Schulthessnek írt levél releváns részletét ld. BBCCE/29, 73*. A Hawkesnak írt levél kiadatlan, elérhetősége: Basel, Paul Sacher Stiftung (CH–Bps), Sammlung Béla Bartók, BB–B&H. (A gyűjtemény rövidítése a továbbiakban: PSS SBB).

22 Paul Sacher levele Pásztory Dittának, 1939. augusztus 25., ld. *Bartók Béla – Paul Sacher levelezése*. Szerk. Bónis Ferenc. Budapest: Balassi, 2013, 94.

23 Bónis Ferenc: *Élet-pálya. Kodály Zoltán*. Budapest: Balassi, 2011, 331.

24 *Levelei*, 636–637.

A folyamatfoglalmazvány ismeretében Bartók levele azzal egészíthető ki, hogy eddigre nemcsak az első három tétel készült el, hanem a ritornellós koncepció is kialakult. A zeneszerző ugyanis az I. és II. tétel bevezetőjét csak akkor vázolta fel, amikor már a II. tétel *Marcia*-részén dolgozott; továbbá a fogalmazványban a III. tétel bevezetője a *Mesto*-szakaszok közül az első, amely a kotta alaprétégehez tartozik és nem utólagos betoldás.²⁵

Székely egészségi problémái (tehát nem a háború kitörése) miatt csak 1939. október 3-án válaszolt Bartóknak. Arra kérte a zeneszerzőt, hogy mielőbb fejezze be az új művet, továbbá hivatkozva a megváltozott körülményekre, indítványozta, hogy az Új Magyar Vonósnégyes hosszabb időre kapja meg az előadás kizárólagos jogát.²⁶ Bartók egy valószínűleg még ugyanebben a hónapban kelt és erre a Székely-írásra reagáló, időközben elveszett levelében viszont váratlanul arra kérdezett rá, hogy Székelynek és kvartettjének lenne-e kifogása azellen, ha az új vonósnégyest mint friss, reprezentatív kompozícióját magával vinné az Egyesült Államokba.²⁷ Ezt követően, az eszkalálódó nemzetközi helyzet miatt a levelezés Bartók és Székely között lényegében megszakadt. Székely talán csak 1940 tavaszán válaszolt Bartóknak (ez a levél szintén nem maradt fenn), a zeneszerző pedig 1940 végén írt utoljára a hegedűművészeknek.²⁸

Székely visszaemlékezéseiben a következőképpen kommentálta azt, hogy Bartók végül nem az Új Magyar Vonósnégyesnek ajánlotta a művet:

Nos, meg tudom érteni. Nem tudta visszatartani. [...] Végül is nincs túl nagy különbség, hogy [az adott darabot] az egyikünknek vagy a másikunknak dedikálták-e.²⁹

A kompozíció lezárása és felajánlása a Coolidge Alapítványnak

Az 5. vonósnégyest megrendelő Coolidge Alapítvány 1939 márciusának elején – azaz amikor Bartók és Székely a *Hegedűverseny*t próbálták Párizsban³⁰ – felkérte Bartókot a következő évi Coolidge Fesztiválon való fellépésre. A hangverseny tervezett dátuma 1940. április 12. volt, ezen Bartóknak mint zongoristának kellett volna szerepelnie, akár egyedül, akár egy másik jelentős hegedűművész partnerével, Szigeti Józseffel közösen.³¹ Bartók 1939. március 8-án Baseltől írt táviratában

25 BBCCE/30, 130., D forrás.

26 Vásárhelyi Gábor gyűjteménye, BH/III 1546. (A gyűjtemény rövidítése a továbbiakban: GV.)

27 A levél létezése és tartalma csak Székely visszaemlékezéseiből ismert, vö. Kenneson: *Székely and Bartók...*, 212.

28 Uott, 401. Ebben a levélben Bartók a *Hegedűverseny* exkluzív jogainak lerövidítéséről ír; a szövegből az is kiderül, hogy ezt megelőzően Székely 1940 tavaszán írt neki levelet.

29 „Well, I can understand it. He couldn't keep it back. [...] In the end it doesn't make too much difference, dedicated to the one or other [...]” Uott, 212.

30 Vö. ifj. Bartók Béla: *Bartók Béla életének krónikája*. Közr. Vásárhelyi Gábor. Budapest: Magyarságkutató Intézet, 2021, 405. (A továbbiakban: *Krónikája*.)

31 A Coolidge-gyűjtemény releváns dossziéjában (LOC CFC, Box 5, Folder 20) fennmaradt Harald Spiwacke Bartóknak küldött táviratának datálatlan vázlata, illetve vannak dokumentumok arról, hogy a táviratot Spiwacke már március 4-én feladta, csak rossz címet adott meg, ezért március 6-án újra kellett küldenie.

jelezte, hogy elfogadja az ajánlatot, majd március 12-én egy részletesebb levelet is írt.³² Harold Spivacke, a Kongresszusi Könyvtár Zenei Osztályának vezetője (Chief of Division of Music) egy hónap múlva arról tájékoztatta Bartókot, hogy a koncertre végül is 1940. április 13-án fog sor kerülni.³³ Bartók az alábbi sorokkal köszöntö meg a meghívást Elizabeth Sprague Coolidge-nak: „Nagyszerű alkalom lesz arra, hogy ismét ellátogassak az Egyesült Államokba. Ez nagyon fontos lesz számomra ezekben a vészterhes és borzalmas időkben!”³⁴

Bartók 1939. július 14-én küldte el Spivacke-nek a saját programtervezetét.³⁵ A hónap folyamán egyeztetett a műsorról Szigetivel,³⁶ a módosított tervet augusztus 10-én küldte el.³⁷ Időközben Elizabeth Sprague Coolidge is előállt a saját műsortervével, amelyet Spivacke augusztus 21-én küldött el Bartóknak.³⁸ Mivel a zeneszerző-zongoraművész augusztus 25-én a fokozódó nemzetközi helyzet miatt elutazott Svájcba (lásd korábban), a Saanenba küldött levelet csak szeptember végén kapta kézhez Budapesten.

Bartók az 1939. november 9-ére keltezett, de valószínűleg pár nappal később lezárt³⁹ levelében reagált Spivacke augusztus 21-i, illetve az időközben beérkezett

32 LOC CFC, Box 5, Folder 20. A március 12-i levél tényéről ld. még *Kronikája*, 405. Bartók azért tudott igen hamar reagálni a Budapestre küldött táviratra, mert a családja expressz levéllel utána küldte azt Párizsba.

33 Harald Spivacke Bartóknak, 1939. április 4. és április 10., LOC CFC, Box 5, Folder 20. Bartók levele lappang. A felkérés elfogadásának ténye Bartók Ralph Hawkes-nak írt 1939. április 17-i levelében is szerepel, ld. PSS SBB, BB-B&H.

34 „This will be a splendid occasion for me to visit once more the United States. It will be very important for me in these distressful and ghastly times!” Bartók Elizabeth Sprague Coolidge-nak, 1939. július 1., LOC CFC, Box 5, Folder 20. E levél hasonmása szerepel a Kongresszusi Könyvtár *Chamber Music. The Life and Legacy of Elizabeth Sprague Coolidge* virtuális kiállításán: <https://www.loc.gov/exhibits/elizabeth-sprague-coolidge-chamber-music/composing-history.html#obj045> (utolsó megtekintés: 2024. január 10.). E levél tervezete Bartók Ralph Hawkeshez írt 1939. július 8-i levele vázlatának hátoldalán őrződött meg, ld. Bartók Archivum (H-Bbba), BAN 3915. (A gyűjtemény rövidítése a továbbiakban: BBA.)

35 LOC CFC, Box 5, Folder 20. Bartók javaslata a következő hegedű-zongora művekből állt: Beethoven vagy Bach: A-dúr szonáta (Op. 12 No. 2 vagy BWV 1015), Brahms: G-dúr szonáta (Op. 78), Bartók: 2. szonáta (BB 85) és 1. rapszódia (BB 94a).

36 Szigeti Bartóknak, 1939. július 24., GV, BH III/1572: „A washingtoni műsorról teljesen egyetérték[,] csak arra kérnék[,] hogy az I. sz.[ám] vagy a Beethoven C-moll (VII. [=op. 30 no. 2]) vagy a Frühlings-sonata [op. 24] legyen. Azt hiszem[,] hogy a Frühlings-sonata egy alapos „Neueinstudierungban” (mint a színházaknál!) jól venné ki magát egy ilyen Festivalon.”

37 LOC CFC, Box 5, Folder 20.

38 LOC CFC, Box 5, Folder 20 és GV, BH III/1052. A javaslat a következő volt: egy-egy szonáta Bach-tól és Bartóktól, illetve a Debussy-szonáta (amelyet ki lehet hagyni, ha túl hosszú a program) és Beethoven Kreutzer-szonátája (Op. 47). Spivacke emellett nyomatékosan felhívta a zeneszerző-zongoraművész és menedzsere, Schulhof Andor (André Schulof) figyelmét arra, hogy Bartók nem vállalhat amerikai fellépéseket közvetlenül a Coolidge Fesztivált megelőzően, tekintettel arra, hogy az Alapítvány fizeti az utazási költségeket.

39 A levél vázlatának első oldala Lambrecht Kálmán *Herman Ottó*-könyvét ajánló prospektusára, a második oldala Végh Sándor Bartókhhoz írt 1939. november 11-i levelének hátoldalára íródott, ld. GV, BH II/91. Amennyiben Végh levelének dátuma helyes, akkor Bartók legalább két napig töprengett a levélén, és csak utána tisztázta le, illetve adta postára.

október 11-i levelére.⁴⁰ Azt válaszolta, hogy a háború kitörése miatt nem mer elutazni Magyarországról: félti a családját, nem akarja őket magukra hagyni ilyen feszült helyzetben; attól tart, hogy a háború eskalálódása esetén nem térhet vissza Európába.⁴¹ Ezért a következő javaslattal élt:

Saját személyem helyett egy új művet ajánlhatok fel Önnek. Szerencsére augusztus végéig tudtam dolgozni, így komponáltam egy új vonósnégyest, amely már majdnem kész. Az ajánlatom a következő: elfogadná-e [a Coolidge Alapítvány] a művet ugyanolyan feltételekkel, mint 1934-ben az ötödik vonósnégyesemet? – Úgy tudom, hogy továbbra is lehetséges táviratozni az Egyesült Államok és Európa között; ha küld nekem egy rövid táviratot („új vonósnégyes elfogadva” vagy valami hasonló), amint kézhez kapta ezt a levelet, azonnal küldök Önnek két példányt a műből; az Ön által kiválasztott játékosoknak (talán a Roth-kvartettnek?) több mint három hónapja lenne a mű betanulása, és április 13-án előadhatnák. Vagy ha úgy gondolja, hogy [az ajánlatom] az idei évadhoz már túl késő, akkor az is lehetséges, hogy a művet egy későbbi alkalomra fogadja el. – A mű kéziratát inkább az Önök budapesti követségén keresztül küldeném el (valamivel később [ahhoz képest, hogy a távirat megérkezik]), ugyanígy történt 1934-ben is; ez talán biztonságosabb lenne [mint a posta]. Meg tudná kérni a követséget, hogy fogadják a kéziratot?

A tranzakció üzleti részének intézését Szigeti úr fogja elmondani (vagy megírni) részletesebben, ezeket ebben a levélben nem lehet egykönnyen leírni. November 28-a körül találkozom vele Budapesten; nem sokkal később utazik el Európából (Olaszországon keresztül) Amerikába. Megpróbálom átadni neki vonósnégyesem másolatait, ha úgy látom, hogy [a másolatokat] a közönséges postánál hamarabb el tudja vinni Amerikába.⁴²

Egy hónappal korábban, 1939. október 12-én Bartók arról értesítette Ralph Hawkest, hogy már majdnem befejezte a 6. vonósnégyest, de kérte, hogy ez a hír egyelőre még ne legyen publikus. Hawkes október 20-án, illetve 31-én is ígéretet tett erre; utóbbi levelében azonban felvetette egy zártkörű előadás lehetőségét,

40 Az október 11-i keltezésű levélben (ld. GV, BH III/1053) Spivacke azt írta, hogy a Bartók és Szigeti által javasolt Brahms-szonáta helyett jobb lenne, ha a Debussy-szonáta lenne a második műsorszám.

41 A levél e részletét magyar fordításban Tallián Tibor adta közre (*Bartók fogadtatása Amerikában...*, 11–12.). A levlérszlet eredetiben a könyv angol változatában jelent meg, ld. Tallián: *Béla Bartók's Reception in the United States...*, 18.

42 „Now, instead of my own person, I could offer you a new work. Fortunately, I could work until the end of August and I have composed a new stringquartet [!], which is almost completed. My offer is this: would you accept it at the same conditions as my fifth stringquartet [!] in 1934? – I am told that cabling is still possible between U. S. A. and Europe; if you send me a short cable as soon as you get this letter (“new stringquartet [!] accepted” or the like), I will send you immediately two copies of the work; the players you choose (perhaps the Roth quartet?) will have more than three months to study it and the work could be performed on 13th April. Or if you think it is too late for this season and you accept [it] for a later occasion, this too could be done. – I would prefer to send the manuscript of the work by your Legation [orig.: Embassy] in Budapest (and somewhat later), the same has been done in 1934; this would be perhaps safer. Could you ask the Legation to accept it? / About modalities of regulating the business part of this transaction, Mr. Szigeti will tell (or write you) details which could not be easily written in this letter. I will see him in Budapest about Nov. 28th; soon afterwards he will leave Europe (from Italy) for America. I will try to give him the copies of my stringquartet [!] if it appears that [he] can bring them [to] America sooner than the ordinary mail.” LOC CFC, Box 5, Folder 20.

amennyiben a mű nincsen valamelyik kvartett-társaságnál lekötve.⁴³ Bartók a felvetésére november 13-án így válaszolt:

Igazán sajnálom, de a jelen pillanatban nem tudom Önnek elküldeni a vonósnégyest, különösen nem előadás céljából. Először is: még nincs egészen készen (túl sok dolgom volt a Mikrokosmosszal), másodszor pedig felajánlottam a Kongresszusi Könyvtárnak a saját személyem helyett (mert nem tudok újabb amerikai utazást vállalni, mármint az április 13-i fellépést, túlságosan félek, hogy mi történne itt a távollétem alatt). Ha elfogadják az ajánlatom (amelyben egyáltalán nem vagyok biztos), akkor az az első előadás után kilenc hónapig kizárólagos előadási jogot jelent a számukra. Tehát még várunk kell, hat hét múlva többet tudok mondani.⁴⁴

Bartók időközben meggondolta magát az amerikai utazást illetően. „Áprilisban megyek” – táviratozta november 27-én Spivacke-nek; 28-án ugyanerről értesítette Schulhof Andor (André Schulhof) koncertszervezőt is.⁴⁵ December 3-án részletebben megindokolta a döntését Spivacke-nek:

Közben találkoztam Szigeti úrral, akinek sikerült meggyőznie arról, hogy a zord körülmények ellenére is vállalljam az utazást az Egyesült Államokba. [...] Legyen olyan kedves és bocsássa meg nekem ezt a sok gondot és tévovázást; aligha tudja elképzelni, mennyire zaklatott mindenki Európában az elmúlt hónapok és hetek szomorú eseményei miatt.⁴⁶

December 7-én Bartók azt írta Hawkesnak, hogy keményen meg kellett küzdenie az érzéseivel ahhoz, hogy erre az elhatározásra jusson.⁴⁷

Közbevetőleg megjegyzendő, hogy az eddig elmondottakhoz hasonló folyamat játszódott le Bartók 1939 decemberi olaszországi turnéjával kapcsolatosan is. Kun

43 Mindkét levél forrása PSS SBB, BB-B&H.

44 „I am so sorry but for the moment I can't send you the string quartet and especially not for a performance. First: it is not yet quite completed (I had too much work with the Mikrokosmos) and then, I offered it to the Library of Congress instead of my own person (for, I can't undertake new a journ[e]y of America, I mean the engagement for the 13th April), I am too much afraid, what would perhaps happen here during my absence). If my offer will be accepted (I am not at all sure, if it will be) that means an exclusivity of nine monthes [sic!] after the first performance. So[,] we must await still, in 6 weeks I can you tell more.” PSS SBB, BB-B&H. A részletet kihagyásokkal idézi és magyarul közreadja BCCCE/29, 29*. és 73*. NB. Bartók 1939. október 31. és november 13. között, november 2-án is írt Hawkesnak, *Mikrokosmos*-ügyben, ld. Béla Bartók: *Mikrokosmos*. Ed. Nakahara Yusuke. München–Budapest: G. Henle Verlag–Editio Musica Budapest, 2020 (Béla Bartók Complete Critical Edition Volume 40), 66*.

45 *Krónikája*, 416. A Spivacke-nek írt távirat vázlata Erwin Stein Bartóknak írt 1939. november 9-i levelének hátoldalán olvasható, ld. GV, BH III/156.

46 „In the meantime, I met Mr. Szigeti and he succeeded to persuade me to undertake the journey to the U.S.A. in spite of the dreary circumstances. [...] Be so kind as to excuse me for all this trouble and hesitation; you scarcely can imagine how excited everybody is in Europe about these sad happenings of the last monthes [!] and weeks.” LOC CFC, Box 5, Folder 20. Ugyanebben a levélben szó esik még arról, hogy a programra vonatkozólag Szigeti időközben azt javasolta Coolidge-nak, hogy a Bach: A-dúr szonáta helyett az első Bartók-rapszódia legyen, a „Kreutzer”-szonáta helyett pedig a „Tavaszi”. Bartók azonban meggyőzte Szigetit az előbbi műről, így alakult ki a végleges program: Beethoven: „Kreutzer”, Debussy, Bartók: 2. szonáta és 1. rapszódia. A levél zárórészében az utazással és vízzummal kapcsolatos kérdések kerülnek szóba.

47 PSS SBB, BB-B&H.

Imre koncertszervező Bartók májusi megkeresésének eleget téve a nyár folyamán fellépéseket kötött le Torinóba, Rómába, illetve Firenzébe.⁴⁸ Bartók 1939. október 2-i dátummal azonban már a következőket írta Kunnak: „...semmikép sem tudom magam olaszországi útra rászánni, a mai körülmények közt. Hogy ne legyen tovább huzavona, arra kérem, tekintse ezt az elhatározásomat véglegesnek.”⁴⁹ Másfél hónappal később, talán Kunnak köszönhetően, mégis meggondolta magát és november 15-én elküldte a tervezett műsorokat.⁵⁰

Spivacke 1939. december 7-én kelt levelében egyrészt örömét fejezte ki, hogy Bartók mégis vállalkozik az amerikai útra, másrészt arról tájékoztatta a zeneszerzőt, hogy a Coolidge Alapítvány a költségvetési megszorítások miatt ezúttal nem fogja tudni szponzorálni az új vonósnégyest.⁵¹ Mivel azonban az új mű ténye felkeltette magának Elizabeth Sprague Coolidge-nak is a figyelmét, Spivacke megkérdezte Bartókot, hogy kéri-e a Coolidge Alapítvány segítségét az új vonósnégyes bemutató előadásának megszervezésében. Spivacke számításai szerint a premierre akár az 1940. évi fesztivál keretében is sor kerülhetne – vagyis ekkor úgy tűnt, hogy Bartók akár kettős minőségben is részt vehetne a Coolidge-féle fesztiválon.

Bartók 1939. december 7. és 17. között Olaszországban volt,⁵² így csak hazatérése után olvashatta Spivacke december 7-i levelét. A 6. vonósnégyessel kapcsolatos felvetésekre december 22-én (tehát három nappal édesanyja halála után, lázas betegen) a következőképpen reagált:

Új vonósnégyes. (Az erre a műre vonatkozó) javaslatom csak arra az esetre szólt, ha nem megyek Amerikába. A táviratomat követően – amelyben jeleztem, hogy meggondoltam magam – azonban ez a javaslat is figyelmen kívül hagyandó.

Mindazonáltal nagyon szívesen átadnám Önöknek e mű ősbemutatóját, a dec. 7-i levelében megfogalmazott kérésének megfelelően. – Sajnos ez [az ősbemutató] jövő áprilisban már teljesen elképzelhetetlen: amikor elhatároztam, hogy Amerikába megyek (azaz nov. 26-án), félretettem a vonósnégyest. Bár kompozícióként már készen van, a dinamika- és tempójelzések még nem voltak (és még most sincsenek) hozzáadva, illetve másolat sem készült [a tisztázatról]. A befejezés még 8–10 napot venne igénybe, a másolatot [azaz a tisztázat másolatát] január vége előtt nem kapná kézhez. Két hónap viszont nem elegendő egy valóban elsőrangú előadáshoz, figyelembe véve azt a tényt, hogy e vonósnégyes valószínűleg ugyanolyan nehéz, mint az előző vonósnégyesem, az előadók pedig nem tölthetik minden idejüket e mű tanulmányozásával, mivel valószínűleg más elfoglaltságaik és kötelezettségeik is vannak.

Ahogy én látom a dolgokat, az első előadásra jövő ősszel [azaz 1940 őszén] kerülhet sor az Önök koncertjeinek valamelyikén.

[Mindenesetre] Hozok magammal egy példányt [az új vonósnégyesből Amerikába], és megbeszélhetjük ezt a kérdést, amikor Washingtonban leszek.⁵³

48 Kun Imre: „Két olaszországi Bartók-turné”, *Muzsika* 11/4. (1970), 48–59., ide: 53–56.

49 *Levelei*, 637.

50 *Levelei*, 640–641.

51 GV, BH III/1054.

52 Vö. *Krónikája*, 416.

53 „New stringquartet. My proposal (concerning this work) was intended only for the case I am not going to America. When I changed my mind, i.e. after my telegram, this proposal had to be disre-

A Bartóktól származó partitúra keletkezése szerint a 6. vonósnyégyes 1939. augusztusa és novembere között keletkezett. A fent idézett levél ezt a datálást egyrészt megerősíti, másrészt árnyalja: 1939. novemberére csak a mű folyamatfoglalmazványa készült el. A levél arra is rávilágít, hogy eddigre Bartók tulajdonképpen már eldöntötte, hogy a művet a lassú fináléval fogja lezárni (még ha, mint látni fogjuk, ismert is arra vonatkozó dokumentum, hogy később még hezitált a zárótételt illetően): a folyamatfoglalmazványban ugyanis az 1–45. ütem vázlatai után a félbehagyott, be nem fejezett gyors finálé tervei láthatók, és csak ez után következnek a végleges darab *Molto tranquillótól* kezdődő részének (46. sk. ütem) vázlatai.⁵⁴

A zárótétel kérdésének 1939. novemberi eldöntésére utal egy másik mozzanat is. Bartók, ahogy az a harmincas években szokása volt, ezúttal is hártypapírra, fekete tussal készítette el az autográf partitúrát (a kompozíció tisztázatát, a mű definitív kéziratát).⁵⁵ Amint arra a BBCCE 30. kötete felhívja a figyelmet, a folyamatfoglalmazványhoz használt íróeszközök, illetve az írásképp vizsgálata azt mutatja, hogy Bartók az utolsó tétel *Molto tranquillót* követő szakaszának vázlatait valószínűleg ugyanazzal a tintával írta, mint amelyikkel az autográf partitúrát.⁵⁶ A Spivacke-nek írt levél indirekt módon ezt a hipotézist is megerősíti: kiderül belőle, hogy Bartók a fogalmazványon és a tisztázaton egy időben párhuzamosan kellett, hogy dolgozzon, különben nem írhatta volna a Zenei Osztály vezetőjének azt, hogy 8-10 napon belül el tudna készülni a mű véglegesítésével.

Szintén a Bartók-összkiadás ad számot arról, hogy a zeneszerző a tisztázat egyes elemeit – például tempójelzéseket, metronómszámokat, időtartamra vonatkozó adatokat – először csak ceruzával írta le, és később erősítette meg őket tussal. Ugyanígy járt el akkor is, ha az alapszövegben valamiben még nem volt biztos: ezt bizonyítja többek között a 24. oldal (a rajta lévő jelentősebb ceruzás javításokkal) és a 26. oldal (valójában a 12. oldal eredeti, elvetett formája).⁵⁷ A Spivacke-nek írt levél alapján a tussal megerősítés aktusa is többé-kevésbé datálható: erre 1939 legvégén és 1940 januárjában kerülhetett sor.

garded too. / Nevertheless, I am quite disposed to give you the first performance of this work, according to your demand in your letter of 7th Dec. – Unfortunately, this would be now quite impossible for next April: When I decided to go to America (i.e. the 26th of Nov[ember]), I put aside the Stringquartet [!]. Although it was already finished as composition, the dynamics and tempo indications were (and are) not yet added, and no copies are yet made. All this concluding work would take still 8–10 days, the copie [!] could not be in your hands before end of January. Two months are not sufficient to prepare a really first[-]class performance, considered the fact that this quartet is probably as difficult as my previous one, and that the performers can't spend all their time to studying this work, having probably other occupations and obligations. / As I see matters, the first performance in your concerts could not be done earlier than next fall. / I will bring a copy with me, and we may talk over this question when I will be in Washington." LOC CFC, Box 5, Folder 20; dátum nélküli vázlata: BBA, BAN 3917.

54 BBCCE/30, 130., D forrás. A gyors finálét a fogalmazványban nem fejezte be; az elkészült részek átírását ld. BBCCE/30, 282–285.

55 BBCCE/30, 143., A forrás.

56 BBCCE/30, 130., D forrás.

57 BBCCE/30, 145., A forrás.

A mű ténylegesen tehát csak ekkor lett készen, és ezt követően készülhettek a különböző sorsú és funkciójú lichteaus-másolatok. Ezek közül az egyiket 1940. február 25-én Bartók még mindig azzal a kikötéssel küldte el londoni kiadójának, hogy azt „[t]ovábbi értesítésig nem szabad kinyomtatni”, mivel lehet, hogy később még változtatni fog a negyedik tételen.⁵⁸

A Roth-kvartetre vonatkozó javaslatról

„[A]z Ön által kiválasztott játékosoknak (talán a Roth-kvartettnek?) több mint három hónapja lenne a betanulására és a művet [1940.] április 13-án előadhatnák” – írta Bartók Spivacke-nek 1939. november 9-i levelében.⁵⁹ Tekintettel arra, hogy a Roth-kvartett nem szerepel abban a két évvel korábban kelt levélben, amelyet Bartók Gotthold Ephraim Lessingnek küldött, és amelyben az 5. vonósnégyes eljátszására általa alkalmasnak talált kvartett-társaságokat listázza,⁶⁰ e ponton érdemes részletezni, hogy a zeneszerzőt milyen kapcsolat fűzte az együtteshez.

A zólyomi születésű egykori Hubay-növendék Róth Ferenc (művésznéven Roth Feri) 1922-ben alapította meg kvartettjét, azt követően, hogy Csehszlovákiából Berlinbe menekült. Az agilis és az újdonságokra nyitott Roth-kvartett hamar felkeltette többek között Busoni és Schoenberg érdeklődését, így az együttes 1924-ben már az ISCM felkérésére hangversenyezett Londonban.⁶¹ A Roth-kvartett ugyanebben az évben Párizsban is sikerrel debütált, majd Roth Feri–Antal Jenő–Molnár Ferenc–Albert van Doorn összeállításban európai és afrikai turnéra indult. Elizabeth Sprague Coolidge első ízben 1928-ban hívta meg őket a pittsfieldi kamarazene-fesztiválra.⁶² Sikeres debütálásuk további amerikai fellépéseket eredményezett.⁶³ Az évtized végétől a Roth-kvartett működését a Coolidge Alapítvány szponzorálta; Roth Ferinek és társainak fontos közvetítőszerepe volt az Alapítvány és az európai zenei élet reprezentánsai között.⁶⁴ Spivacke-nek tehát bizonyára nem kellett különösebben bemutatni a kvartettet.

Bartók minden bizonnyal 1925. március 1-jén találkozott először az együttesel Fehér Artúr színész-szavalóművész Pesti Vigadó-beli estjén.⁶⁵ A Roth-kvartett ezt követően vette fel repertoárjába az 1. vonósnégyest (BB 52, 1908–1909),

58 BBCCE/29, 30*, 73*.

59 Ld. a 39. lábjegyzetet.

60 *Levelei*, 727–728.

61 Aranyosi Miklós: „Róth Feri, magyar hegedűművész nyomorúsága – a világhírnévig”, *Az Ujság* 22/232. (1924. november 1.), 18.

62 S. L.: „Coolidge elnök és felesége meghívták estélyükre a magyar Roth-kvartettet”, *Pesti Napló* 79/179. (1928. augusztus 8.), 15.

63 [Szerző nélkül]: „A pittsfieldi zeneünnepek magyar résztvevőkkel”, *Az Ujság* 4/181. (1928. augusztus 10.), 12.

64 Ld. pl. Breuer János: „Lajtha László Coolidge-díja”, *Magyar Zene* 36/2. (1995), 146–150., 148–149.

65 Az esten Bartók a 15 magyar parasztdal (BB 79, 1914, rev. 1918) 6–15. számával és Debussy *Sarabande*-jával lépett fel, ld. *Krónikája*, 222. Ugyanakkor a Roth-kvartett, „egy újonnan alakult vonósnégyes társaság” Kelen Hugó műveit játszotta, ld. [szerző nélkül]: „Fehér Artur előadóestélye”, *Népszava* 53/31. (1925. február 8.), 13.

amelyet többek között 1929. március 13-án Párizsban, a Conservatoire „Bartók Béla ünnepélyén” is eljátszott. Ezen az eseményen Bartók is fellépett. Pásztor Ditta özv. Bartók Bélánénak írt levele szerint Róthék „szépen” játszották a vonós-négyest, „B.[éla] meg volt elégedve”.⁶⁶ A Roth-kvartett egyike volt a 4. vonós-négyes (BB 95, 1928) korai előadóinak: a művet 1930. szeptember 8-án a Velencei Biennálé keretében játszották első ízben.⁶⁷ 1930. szeptember 28-án, amikor édesanyja meglátogatta Bartókot, éppen a Roth-kvartettel próbált.⁶⁸

A zeneszerző-zongoraművész és a kvartett a következő nyáron találkozott legközelebb. 1931 júliusában és augusztusában az Osztrák-Amerikai Zene- és Színművészeti Konzervatórium (Austro-American Conservatory of Music and Art of Stage) Mondsee-ba szervezett nyári kurzust, ahova Bartókot és a Roth-kvartett tagjait is meghívták tanítani. Róthék fő feladata azonban nem az oktatás volt, hanem az, hogy minden héten hangversenyt adjanak.⁶⁹ Ötalkalmas sorozatuk második estjén, 1931. augusztus 7-én Bartók zongoristaként működött közre; a záróeseményen, augusztus 28-án – amikor a zeneszerző már elhagyta Mondsee-t – néhány Bartók-hegedűduó (BB 104, 1931–1932), illetve a 4. vonós-négyes csendült fel.⁷⁰ Antal Jenő másodhegedűs visszaemlékezései szerint Bartók átnézte vele a duókat, továbbá próbálta az együttessel a 4., illetve a programon nem szereplő, de időközben revideált tempójú 1. vonós-négyest is.⁷¹

1931. október 15-én és 16-án került sor Elizabeth Sprague Coolidge budapesti látogatására.⁷² A második díszhangversenyen a Roth-kvartett játszott; Bartók a közönség soraiban foglalt helyet, bár egy kompozíciója sem csendült fel.⁷³ A zeneszerző és a kvartett-társaság közötti kapcsolat ezután meglazult, mivel az együttes 1932-ben az Egyesült Államokba tette át a székhelyét.⁷⁴

A kvartett muzikusai 1937-ben a New Jersey-i Princeton Egyetem tantestületének tagjai lettek, azonban továbbra is élvezték a Coolidge Alapítvány támogatását: rendszeresen koncerteztek a Kongresszusi Könyvtárban, 1938 végén felléptek a berkshire-i Coolidge Fesztiválon. Ez a szereplésük azonban kis híján botrányba fulladt, mivel Roth és Molnár – akik között már évek óta feszültség volt – a nyilvános próbák egyikén látványosan összeszólalkozott. Az incidens

66 *Családi levelei*, 475.; *Krónikája*, 271. Ezt megelőző, jelentős előadások: 1928. január 6. (Róma) és 1928. január 6. (Budapest). Ld. Nicolò Palazetti: *Béla Bartók in Italy. The Politics of Myth-Making*. Rochester, NY: The Boydell Press, 2021, 260.; lv. [Lányi Viktor]: „A Roth-kvartett hangversenye”, *Pesti Hírlap* 50/283. (1928. december 14.), 14.

67 Palazetti: *Béla Bartók in Italy...*, 261.; Maria Grazia Sità-Corrado Vitale: *I Quartetti di Béla Bartók*. Lucca: Libreria Musicale Italiana, 2012, 42–43.

68 *Krónikája*, 289. szerint feltehetőleg a 4. vonós-négyest próbálták.

69 Veszprémi Lili: „Bartók és a Róth-kvartett [Interjú Antal Jenővel]”, *Muzsika* 14/3. (1971), 18–20., ide: 19.

70 A hangversenysorozat műsorának egy példánya: BBA, BAN 2400/70.

71 Veszprémi: *Bartók és a Róth-kvartett*, 19.

72 Erről részletesen ld. Cyrilla Barr: *Elizabeth Sprague Coolidge. American Patron of Music*. New York: Schirmer Books, 1998, 215–217.

73 *Krónikája*, 305.

74 Veszprémi: *Bartók és a Róth-kvartett*, 19.

miatt Elizabeth Sprague Coolidge az Alapítvány nyújtotta támogatás felfüggesztését is kilátásba helyezte.⁷⁵

A primárius és a brácsás közötti végleges kenyértörésre 1939 nyarán került sor. A mélyhegedűszólamot ekkor Salgó Sándor vette át.⁷⁶ Salgó a harmincas években az újjáalakult Új Magyar Zenegyeselet (UMZE) aktív tagja volt, így került kapcsolatba Bartók személyével és zenéjével. 1934. január 3-án a 44 hegedűűdű és a 2. vonósnégyes (BB 75, 1915–1917) Ország Tivadar vezette UMZE-beli előadásában működött közre.⁷⁷ 1936. február 24-én Deutsch Jenővel – Bartók egykori zongoratanítványával, 1934–1940 közötti személyi asszisztensével – mutatta be a 2. rapszódia hegedű-zongora változatának revideált alakját (BB 96a, 1928, rev. 1935).⁷⁸ Salgó és Deutsch 1936. december 12-én az 1. hegedű-zongora szonátát (BB 84, 1921) is előadta, Magyarországon hosszú idő után először.⁷⁹

Bartók tehát több okból is ajánlhatta a kvartettet. Roth Feri, illetve kvartettjének korábbi tagjai fontos szerepet játszottak az 1. és a 4. vonósnégyes korai fogadtatástörténetében. Az 1939-ben csatlakozó Salgó pedig UMZE-beli fellépéseivel tett Bartók zenéjéért. Mindezek mellett az sem elhanyagolható, hogy 1939-ben a Roth-kvartett menedzsere ugyanaz a személy volt, aki Bartók Egyesült Államok-beli ügyeit is intézte: Schulhof Andor, akinek budapesti képviselője pedig egy bizonyos „Salgó kisasszony” (Salgó Éva),⁸⁰ feltehetőleg Salgó Sándor rokona volt.

Schulhof már 1939 tavaszán kilátásba helyezett Bartóknak a Roth-kvartettel közös kvintett-hangversenyeket a következő évadra.⁸¹ Ezért is tájékoztatta őt október 16-i levelében arról, hogy a megújult Roth-kvartett – amelyből Molnár mellett időközben Antal és Scholz is kivált, és helyüket a London String Quartet volt tagjai vették át – 1939. november 15-én fogja megtartani újjáalakuló hangversenyét.⁸² Bartók tehát leginkább azért javasolhatta a Coolidge Alapítványnak a Roth-kvartettet a felajánlott mű előadására, hogy a tervezett, de az amerikai turnéja lemondása miatt elmaradó koncerteket kompenzálja. Bartók végül vállalkozott az 1940 tavaszi turnéra, a Roth-kvartettel közös hangversenyekre azonban így sem került sor: április 23-án Philadelphiában, a Casimir Hallban Bartók csak Roth Feri társaságában lépett fel.⁸³

75 Barr: *Elizabeth Sprague Coolidge...*, 254–255., 261.

76 Veszprémi: *Bartók és a Roth-kvartett*, 19.

77 *Krónikája*, 333.; Jemnitz Sándor *válogatott zenekritikái*. Szerk. Lampert Vera. Budapest: Zeneműkiadó, 1973, 221–222.

78 (J. S.) [Jemnitz Sándor]: „Az Új Magyar Zeneegyesület”, *Népszava* 64/47. (1936. február 26.), 4.

79 Uő: „Új zene”, *Népszava* 64/284. (1936. december 13.), 4.; Breuer János: „Kadosa Pál az Új Magyar Zene-Egyesületben”. In: uő: *Kodály és kora. Válogatott tanulmányok*. Kecskemét: Kodály Intézet, 2002, 165–171., ide: 169.

80 Vö. *Krónikája*, 408. Bartók Ralph Hawkesnak írt, 1941. augusztus 6-i levelének vázlatát egy olyan levél hátoldalára írta, amelyet Radó Zoltán és Salgó Éva küldött a Londoni Magyar Klub előkészítő bizottsága nevében, ld. BBA, BAN 186/6b. Valószínű, hogy Salgó Éva azonos lehet „Salgó kisasszony”-nyal.

81 Schulhof levele Bartóknak, 1939. április 2., GV, BH III/1390; Bartók levele Ralph Hawkesnak, 1939. április 17. és június 13., PSS SBB, BB–B&H.

82 GV, BH III/1399.

83 *Krónikája*, 419. Megjegyzendő, hogy Bartók egy alkalommal, 1941. február 7-én Antal Jenővel, a Roth-kvartett korábbi második hegedűsével is hangversenyezett, ld. *Krónikája*, 429.

Bartók, Hawkes és Kolisch megállapodása

Amint fentebb szó volt róla, Bartók 1939–1940 fordulóján írt levelében azt ígérte Spivacke-nek, hogy a 6. vonósnégyes egy példányát magával viszi tavaszi amerikai turnéjára, és az új művel kapcsolatos teendőket személyesen beszélük meg Washingtonban. Bartók valóban magával vitte a hártypapírra írt autográf tisztázatot az Egyesült Államok fővárosába, azonban a művel kapcsolatos érdemi diskusszióra a hangverseny után közvetlenül nem került sor. Bartók ugyanis 1940. április 26-án a következőket írta New Yorkból Spivacke-nek:

Kedves Spivacke Úr!

Ma van az első nap [az április 13-i hangverseny óta], hogy tudok írni Önnek. Szeretném újra és újra megköszönni mindazt a kedvességet, amelyet az érkezésem előtt és után kaptam.

Tényleg csodálatos volt Washingtonban, és sajnálom, hogy nem volt alkalmam hosszabb időt tölteni Mrs. Coolidge-dzal és Önnel.

Május 9-ig New Yorkban maradok, aztán Chicagóba megyek felvételre. Örölnék, ha itt [New Yorkban] találkozoznánk, hogy lehetőségem legyen részletesebben beszélgetni Önnel. Hálám jeléül és emlékül elküldtem Önnek a Mikrokosmos egy példányát. Szívélyes üdvözetemmel maradok,

Őszinte tisztelettel,

Bartók Béla⁸⁴

Spivacke május 1-jei levelében jelezte, hogy sajnos nem fog tudni 9-e előtt New Yorkba utazni, viszont megkérdezte, hogy Bartók nem tud-e esetleg Chicagóba menet vagy jövet egy washingtoni kitérőt beiktatni. Hozzátette, „[ö]römmel venném a lehetőséget, hogy részletesebben megvitassak Önnel számos olyan kérdést, amely közös érdekünk”.⁸⁵ Amint az Bartók május 3-i válaszából kiderül, a tervei időközben módosultak: a Benny Goodmannel és Szigeti Józseffel közös felvételre nem Chicagóban, hanem New Yorkban került sor. Mivel a próbák és a felvételek miatt Bartóknak New Yorkban kellett tartózkodnia, újból arra kérte Spivacke-et, hogy a megbeszélésre New Yorkban kerüljön sor, még május 18., azaz a hazautazása előtt.⁸⁶ Spivacke próbált ez ügyben lépéseket tenni, de május 11-én egészségi okokból le kellett mondania a találkozót.⁸⁷

84 „Dear Mr. Spivacke: / Today is the first day that I am able to write to you. I want to thank you again and again for all the kindness you extended to me before and after my arrival. / It really was a marvellous [!] time in Washington and I regret not to have had the opportunity to be longer with Mrs[.] Coolidge and with you. / I will stay in New York till 9th May and then will go to Chicago for recording. I would appreciate to see you here in order to have the opportunity to speak more detailed with you. / I sent you a copy of the “Mikrokosmos” as a sign of my thankfulness and as a remembrance. With kindest personal regards, I remain, / Sincerely yours, / Béla Bartók.” PSS SBB, BB-LIBCONGR. Bartók ugyanekkor Elizabeth Sprague Coolidge-nak is írt egy köszönőlevelet, illetve neki is küldött egy példányt a *Mikrokosmos*ból, ld. LOC CFC, Box 5, Folder 21.

85 „I should welcome the opportunity to discuss with you in greater detail many interests which I know we have in common.” PSS SBB, BB-LIBCONGR.

86 PSS SBB, BB-LIBCONGR.

87 PSS SBB, BB-LIBCONGR.

Spivacke utolsó levele a 6. vonósnégyes szempontjából már tárgytalan volt: a mű ugyanis időközben elkelt. 1940. május 7-én Bartóknak rádiófelvétele volt, továbbá meglátogatta Harsányi László református lelkészt, az amerikai magyarság egyik vezetőjét.⁸⁸ Mindezt megelőzően, a délelőtti folyamán még Ralph Hawkes-szal és Rudolf Kolischsal is találkozott, feltehetőleg a Boosey & Hawkes New York-i irodájában.

Bartók 1938 óta folyamatosan kapcsolatban állt Hawkesszal – ráadásul, mint korábban szó volt róla, Hawkes már 1939 októberében kísérletet tett az új vonósnégyes lekötésére. Az 5. vonósnégyes bemutató előadásának primáriusával, Rudolf Kolischsal Bartók azonban – jelenlegi ismereteink szerint – utoljára csak 1936 májusában volt kapcsolatban.⁸⁹ A zeneszerző emellett elvileg tudott arról, hogy a Coolidge Alapítvány 1939-ben az 5. vonósnégyes Kolisch-kvartettel való stúdiófelvételének elkészíttetését mérlegelte.⁹⁰ Talán hallott arról is, hogy 1940. április 21-én, amikor ő Szigetivel az 1. rapszódiaát adta elő a Carnegie Hallban, Kolisch és George Robert a 2. hegedű-zongora szonátát játszották a WQXR rádió-állomáson.⁹¹

A Kolisch-kvartett 1940-ben már nem ugyanaz a társaság volt, amelyet Bartók pár évvel korábbról ismert. 1939 nyarán és őszén a jövedelmező európai turnék elmaradása miatt a kvartett és Bartók között közvetítő brácsás Lehner Jenő (Eugen Lehner),⁹² illetve a csellista Benar Heifetz kilépett az együttesből.⁹³ A megújult, Rudolf Kolisch–Felix Khuner–Jascha Veissi–Stefan Auber-összeállítású Kolisch-kvartett 1939. október 14-én debütált a Coolidge Alapítvány berkshire-i fesztiválján.⁹⁴ Ellentétben az 1927–1939 közötti időszakkal a tagok már nem csak a kvartettezésből éltek. Kolisch például ekkoriban a New York-i Új Társadalomkutató Iskolában (New School for Social Research) tanított, illetve ő volt az intézmény kereteiben működő félamatőr kamarazenekar (New School Chamber Orchestra) karmestere.⁹⁵

88 *Krónikája*, 420.

89 Bartók Kolischnak írt, 1936. május 15-i levele értelmében május 18-án Bécsben a Kolisch-kvartett előjátszotta az 5. vonósnégyest, ld. Cambridge (MA), Harvard University, Houghton Library (US-CAh), MS Mus 195 (Rudolf Kolisch papers), Box 3, Folder 52. (A gyűjtemény rövidítése a továbbiakban: HL RKP)

90 Ld. Spivacke levelét Bartóknak, 1939. augusztus 21., GV, BH III/1052; és Schulhof levelét Bartóknak, 1939. október 16., GV, BH III/1399.

91 Vö. Tallián: *Bartók fogadtatása...*, 33., 68–71.

92 Bartók valószínűleg csak 1940 tavaszi turnéja során értesült erről. Albrecht Sándornak (régii pozsonyi barátjának, illetve Lehner rokonának) írt 1940. július 6-i levelében megemlíti, hogy Lehner „uj [!] helyzetét sokkal jobban szereti, mint a régit”, ld. *Levelei*, 650.

93 Heifetz szeptember közepén csatlakozott a philadelphiai zenekarhoz, ld. [szerző nélkül]: „Concerts Will Soon Fill Calendar. Quartet Series, Operas Soon To Be Heard”, *The Philadelphia Inquirer* September 17, 1939- 60.

94 [Szerző nélkül]: „Full House Is Assured for Opening of Music and Art Room Saturday at Athenaeum”, *The Berkshire County Eagle* 150/41. (1939. October 11, 8.

95 Tully Potter: „Twelve-tone memories. A history of the Kolisch Quartet”. In: *In Honor of Rudolf Kolisch*. [CD-kísérőfüzet]. Berkley, CA: Music & Arts Programs of America, 2003, 11–19., ide: 16.

Hawkes Kolischnak küldött, 1940. május 8-i levele⁹⁶ értelmében az előző napon a zeneszerző, a hegedűművész és a kiadó vezetője arról állapodtak meg, hogy 1940 októbere és 1941 szeptembere között a Kolisch-kvartetté Bartók 6. vonósnégyese előadásának kizárólagos joga, egyben a mű bemutatásának lehetősége. A kiadó előadásonként 10 dollárt volt köteles fizetni az együttesnek, illetve rádió-előadások esetében átvállalni az egyéb jogdíjak megfizetését. A kiadó ezért azonban elvárta, hogy az együttes, amikor csak lehetséges, tűzze műsorra Bartók 6. vonósnégyesét: a kizárólagos előadási jog ideje alatt legalább harminc alkalommal adja elő a művet. Mindemellett a felek megállapodtak abban is, hogy amint Kolisch írásban visszaigazolja az ajánlat elfogadását, a Boosey & Hawkes hozzákezd a partitúra kimetszéséhez, a levonatokból pedig kéziratos szölamanyagot készít.

Bartók 1940. május 13-án az új vonósnégyese tisztázatait – a *Mikrokosmos*, a *Divertimento*, a *Hegedűverseny* és a *Kontrasztok* tisztázataival és részben vázlataival együtt – a Boosey & Hawkes New York-i irodájának páncélszekrényébe helyezte letétbe.⁹⁷ Május 15-én, közvetlenül elutazása előtt egy vagyonkezelői alapot (trust) hozott létre, amelynek keretében felhatalmazta Herzog Györgyöt (George Herzog) és Ralph Hawkest arra, hogy viselje gondját a letétbe helyezett kéziratoknak, illetve szükség esetén értékesítse őket.⁹⁸ Erre, szerencsére, nem kellett, hogy sor kerüljön.

A 6. vonósnégyes lehetséges budapesti előadásáról

Nem tudni, hogy Bartók a közvetlen hozzátartozóit leszámítva beszélt-e Magyarországon bárkinek az új műről 1939 őszén vagy 1940 tavaszán. Azonban miután 1940 májusában – átmenetileg – visszatért az Egyesült Államokból, egy szűkebb szakmai kört informált a 6. vonósnégyesről.

Ismert tény, hogy a zeneszerző kölcsönadta az autográfáról készült egyik lichtpaus-másolatot Molnár Antal zenetudósnak, aki egy általa szignált cédulával együtt adta vissza azt.⁹⁹ Molnár 1940. július 27-én írt levelében a mű keletkezésével kapcsolatos kérdéseket tett fel Bartóknak.¹⁰⁰ Valószínű, hogy a zeneszerző azért adta kölcsön a mű partitúráját a muzikológusnak – a Waldbauer-Kerpely-vonósnégyes egykori brácsásának –, hogy az írjon róla egy ismertető elemzést, ahogyan egy évvel korábban a szintén kiadás előtt álló és Magyarországon még elő nem adott *Hegedűversennyel* tette.¹⁰¹

96 HL RKP, Box 4, Folder 88.

97 Yusuke Nakahara: *Genesis and the „Spirit” of Bartók’s Mikrokosmos*. PhD-dissz. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2020, 390.

98 Carl S. Leafstedt: *A Thorn in the Rosebush. The American Bartók Estate and Archives During the Cold War, 1946–67*. Reno, NV: Helena History Press, [2022], 21–22.

99 BBA, BAN 5660; leírását ld. BCCCE/30, 145., APB forrás.

100 PSS SBB, BB-MISC. Bartók Molnár levelét magával vitte az Egyesült Államokba, talán azért, hogy válaszoljon rá. Amennyiben így tett, akkor a Molnárnak küldött levele lappang.

101 Molnár Antal: „Bartók Béla hegedűversenye (1937–38)”, *A Zene* 2/3. (1939. november 15.), 41–43., ide: 41. Bartók olvasta a tanulmányt, és széljegyzetelte, ld. *Levelei*, 642.

Az *Ujság* 1940. augusztus 23-i száma arról tudósított a művészeti rövidhírek között, hogy „Bartók Béla befejezte hatodik vonósnégyesének komponálását”.¹⁰² Augusztus 29-én ugyanebben a lapban egy Bartók fényképével ellátott cikk jelent meg, ugyanezzel az értesüléssel.¹⁰³ Egyik publikáció sem tüntette fel a hír szerzőjének a nevét; megjegyzendő azonban, hogy az *Ujság* egyik zenekritikusa ekkoriban Péterfi István, a zeneszerző lelkes híve, a Bartók-dalok megszólaltatásában úttörő szerepet játszó Basilides Mária férje volt.¹⁰⁴

A második cikkben az új mű ténye mellett további két információ is szerepel. Egyrészt (tévesen) az, hogy a mű már megjelent nyomtatásban.¹⁰⁵ Másrészt az, hogy a következő, vagyis az 1940/1941-es hangversenyévadban Bartók 6. vonósnégyese hallható lesz Budapesten „az egyik magyar vonósnégyes-társaság” előadásában. A sejtelmes megfogalmazás arra enged következtetni, hogy nem a Bartók első négy vonósnégyesét Magyarországon először előadó Waldbauer–Kerpely-kvartettől,¹⁰⁶ illetve nem a náci Németország által megszállt Hollandiában sýnlódó Új Magyar Vonósnégyesről volt szó, hanem egy olyan együttesről, amelyet ekkor még csak kevesen ismertek – mivel az éppen akkoriban alakult meg.

Amint e tanulmány elején már szóba került, az Új Magyar Vonósnégyesnek eredetileg Végh Sándor volt az elsőhegedűse, aki 1936 elején e minőségében került kapcsolatba Bartókkal.¹⁰⁷ Miután Végh 1937 tavaszán átadta a kvartett vezetését Székely Zoltánnak, a következő szezon végéig az együttes másodhegedűse maradt. Az 1937/1938-as évad leteltével azonban kilépett a kvartett-társaságból, és visszaköltözött Magyarországra.¹⁰⁸ 1938 őszétől ő lett a Budapesti Hangversenyzenekar koncertmestere,¹⁰⁹ emellett szólista- és kamarazenész-pályáját is folytatta, visszakapcsolódott az Új Zene Nemzetközi Társasága (ISCM) budapesti fiókszervezete, az Új Magyar Zeneegyesület (UMZE) munkájába is. Az ISCM meghívására, az UMZE delegáltjaként az 1938/1939-es évadban több nyugat-európai hangver-

102 [Szerző nélkül.]: „Zenevilág”, *Ujság* 16/190. (1940. augusztus 23.), 8.

103 [Szerző nélkül.]: „Elkészült Bartók hatodik vonósnégyese”, *Ujság* 16/196. (1940. augusztus 29.), 8.; ugyanez később másutt is megjelent, ld. pl. [szerző nélkül.]: „Zene”, *Magyarország* 21/206. (1940. szeptember 18.), 9.

104 Péterfi István: *Fél évszázad a magyar zenei életben. Válogatott zenekritikák (1917–1961)*. Budapest: Zeneműkiadó, 1962, 5.; uő: *Emlékezéseim*. Budapest: Gondolat, 1965, 117–119.

105 A kispartitúra csak 1941-ben, a szólamok pedig 1942-ben (vagy még később) jelentek meg, ld. *BBCCE*/29, 75*.

106 Megjegyzendő, hogy az 5. vonósnégyes magyarországi bemutatója esetében – amelyre eredetileg a Waldbauer–Kerpely-kvartett vállalkozott volna, de végül az Új Magyar Vonósnégyessel került sor – az évadot beharangozó írások rendre neveztek a Waldbauer–Kerpely-vonósnégyest, ld. Németh Zsombor: „Bartók Béla 5. vonósnégyesének magyarországi bemutatója – és ami mögötte volt. Epizódok az Új Magyar Vonósnégyes, az Új Magyar Zeneegyesület, illetve az 1930-as évek budapesti zeneéletének történetéből”, *Magyar Zene* 61/3. (2023), 264–303., ide: 266–267.

107 Végh személyes emlékezéseit ld. *Így láttuk Bartókot. Ötvennégy emlékezés*. Szerk. Bónis Ferenc. Budapest: Püski, 1995, 201–205. A Végh által elmondottak értelmezését ld. Németh: *Bartók Béla 5. vonósnégyesének magyarországi bemutatója...*, 289–294.

108 Löwenberg: *Végh Sándor*, 75–87.

109 [Szerző nélkül.]: „Végh Sándor lett a Budapesti Hangversenyzenekar koncertmestere”, *Esti Ujság* 3/242. (1938. október 25.), 6.

senykorutat tett.¹¹⁰ Zongorakísérője Veress Sándor – Bartók egykori növendéke a Zeneakadémián, 1936-tól munkatársa a Magyar Tudományos Akadémián – volt. Ugyanebben az időszakban Végh magával Bartókkal is – aki az UMZE tiszteletbeli elnöke volt – felújította a kapcsolatot. Valamikor 1938 késő őszén, esetleg 1939 elején a zeneszerző azzal a kéréssel küldte el ifjú kollégájának az előkészületben lévő *Kontrasztok* hegedűszólamát, hogy azt a hangszerjátékos szemével nézze át.¹¹¹

1939 nyarán Végh Hollandiában lépett fel, Carl Ditters von Dittersdorf D-dúr hegedűversenyének újkori bemutató előadásával keltett feltűnést. A Major Ervin által a Nemzeti Zenede könyvtárában felfedezett koncertet 1939. november 17-én Budapesten is eljátszotta.¹¹² Erre az eseményre Végh Bartókot és feleségét is meghívta. November 11-re keltezett leveléhez két jegyet is mellékel, de nem ez volt küldeményének egyetlen csatolmánya: ekkor juttatta vissza Bartók *Hegedűversenyének* zongorakivonatát (a kézirat egyik lichteaus-kópiáját), amely „több helyen huzamosabb ideig volt”, mivel „Molnár Antal és mások” is átnézték; illetve a 2. vonósnegyes javított metronómszámainak listáját (valószínűleg a Deutsch Jenő által készített tisztázat egy másolatát).¹¹³

Az UMZE 1940. március 14-ére „búcsúszereplést” szervezett Bartóknak „hosszabb amerikai hangversenykörútja előtt”.¹¹⁴ Bartók eredetileg ugyanis március 20-án szállt volna hajóra Nápolyban.¹¹⁵ A hangverseny előzetese szerint a zeneszerző ezen az alkalmon előadott volna néhány még bemutatatlan *Mikrokosmos*-darabot, majd más szerzők műveinek magyarországi bemutatóira is sor került volna, Végh, illetve mások közreműködésével.¹¹⁶ Az esemény azonban Bartók betegsége miatt először április 12-ére halasztódott, végül teljesen elmaradt.¹¹⁷

1940. július 25-én az *Ujság* – tehát ugyanaz a lap, amely majd egy hónappal később az új Bartók-vonósnegyesről informálja olvasóit – arról számolt be, hogy „uj [!] vonósnegyes társaság alakult”, melynek „[p]rimáriusa Végh Sándor, a Székesfevárosi Zenekar hangversenymestere”, további tagjai Zöldy Sándor, Janzer György és Banda Ede, bemutatkozásukra pedig „az uj [!] szezon elején” kerül

110 [Szerző nélk.]: „Magyar művek és művészek Hollandiában”, *A Zene* 20/11. (1939. március 16.), 207.; Löwenberg: *Végh Sándor*, 94.

111 Mivel a szóban forgó kézirat kópia a mű kéttételes változatát tartalmazza, de már a revideált metronómszámokkal (azokkal, amelyek az évekkel később megjelent kiadásban is szerepelnek), ezért a másolat 1938 késő őszén keletkezhetett, ld. Kerékfy Márton: „Kontrasztok (?). Gyakorlati és esztétikai megfontolások Bartók zeneszerzői munkájában”, *Magyar Zene* 50/4. (2012), 445–456., ide: 453.

112 Löwenberg: *Végh Sándor*, 95.

113 GV, BH II/91/b. Vö. *BBCCE*/30, 52., C-list1 forrás.

114 [Szerző nélk.]: „Az UMZE”, *Népszava* 68/58. (1940. március 12.), 9.

115 Bartók Harald Spivacke-nek, 1940. január 21., LOC CFC, Box 5, Folder 21.

116 A tervezett magyarországi bemutatók: Gian Malipiero: *Sonata a Tre* zongorahármas (Végh Sándor–Banda Ede–Böszörményi-Nagy Béla), Frank Martin: *Ballade* fuvalára és zongorára (Jeney Zoltán–Böszörményi-Nagy Béla), Benjamin Britten: *Phantasy* oboanegyésre (Gáti Zoltán–Végh Sándor–Banda Márton–Banda Ede). Ld. Löwenberg: *Végh Sándor*, 98. NB. Löwenberg a hangversenyről megvalósult eseményként ír.

117 Breuer: *Kadosa Pál az Új Magyar Zene-Egyesületben*, 170.

sor.¹¹⁸ Az új kvartett-társaság vagy legalábbis annak terve talán már az előző év ősze óta napirenden volt: Végh, mint fentebb szó volt róla, 1939. november 11-i levelével a 2. vonósnégyes javítólistáját is visszaküldte Bartóknak.

A Végh-kvartett első nyilvános szereplésére 1940. szeptember 21-én került sor a budapesti rádió új zenei estjén.¹¹⁹ Banda Ede valamikor ez után válhatott ki az együttesből, és adta át helyét unokatestvérének, Szabó Pálnak, ugyanis a kvartett következő ismert fellépésén (1940. december 6.) már ő működött közre.¹²⁰ A Végh-kvartett 1941-ben, illetve 1942 elején valószínűleg csak alkalmilag működött, mivel ebből az időszakból mindössze egy rádióbeli fellépése (1941. április 27.), valamint egy ismeretlen helyen megrendezett, valószínűleg eleve csak szűk körben meghirdetett hangversenye (1942. február 22.) ismert.¹²¹ A Végh-kvartett hivatalos bemutatkozó hangversenyére 1942. április 21-én került sor a Zeneakadémián, a műsoron többek között Bartók 2. vonósnégyesével.¹²²

Bartók 6. vonósnégyesének fennmaradt egy Végh Sándor, illetve egy eddig még nem beazonosított kéz által másolt partitúrája. A forrás ma már csak a II., III. és IV. tételeket tartalmazza, amint ezt Végh bizonyára utólagos címlapfelirata is jelzi. Eredetileg azonban az egész művet lemásolták, ugyanis az anyagban fennmaradt egy olyan rontott lap, amely az I. tételhez tartozik.¹²³ A dokumentum mindenképpen 1946 előtt készült, mivel Végh ekkor hagyta el Magyarországot, és ezt a másolatot saját fiatalkori kompozícióinak kézírataival együtt Budapesten hagyta.¹²⁴

Nagyon valószínű, hogy a másolat 1940 októbere előtt keletkezett: néhány pótlás, illetve az időtartam adatok úgy néznek ki, mintha magától Bartóktól származnának.¹²⁵ Amennyiben ez igaz, akkor a másolat valószínűleg 1940 nyarán Bartók Molnárnak kölcsönadott példányáról a zeneszerző tudtával, beleegyezésével és utólagos kontrolljával készült. Mint szó volt róla, az *Ujság* 1940 júliusában és augusztusában számolt be mind a Végh-kvartett megalakulásáról, mind Bartók 6. kvartettjének elkészültéről. Végh az 1976-os gstaadi fesztiválon tartott beszédében ráadásul azt állította, hogy a 6. vonósnégyest a Végh-kvartettel már azelőtt

118 [Szerző nélk.]: „Zenevilág”, *Ujság* 16/167. (1940. július 25.), 25. Megjegyzendő, hogy 1939. május 17-én Janzer György, akkor még mint Svájcban élő hegedűművész arról érdeklődött Bartóknál, hogy a *Hegedűverseny* „szabad-e”, ki van-e már nyomtatva, és a következő koncertszezonban bemutathatja-e Winterthurban. Ld. GV, BH II/96/a; e levél hátoldalára vázolta fel Bartók Hans W. Heinsheimernek írt, 1940. június 25-i keltezésű levelét.

119 *Rádióélet* 12/37. (1940. szeptember 13.), 28. A Végh-kvartett Horusitzky Zoltán 1. vonósnégyesét (1925, rev. 1940) adta elő.

120 *Rádióélet* 12/49. (1940. december 6.), 28. Tehát Banda nem csak „néhány próba erejéig” volt a kvartett csellistája, amint azt Löwenberg (*Végh Sándor*, 98.) állítja.

121 *Rádióélet* 13/17. (1941. április 25.), 27.; (– [Jemnitz Sándor?): „Végh-vonósnégyes”, *Népszava* 70/44. (1942. február 24.), 6.

122 Löwenberg: *Végh Sándor*, 98.

123 BBCCE/30, 145., CV forrás. Az első tétel talán 1944–1945-ben kallódott el.

124 A kéziratot kották Végh „közeli ismerősénél” maradtak (akinek kiléte ismeretlen); innen először egy harmadik félhez, majd onnan – Löwenberg közvetítésével – a salzburgi Mozarteum könyvtárába (A-Sum) kerültek. (Löwenberg Dániel szíves szóbeli közlése nyomán.)

125 BBCCE/30, 145.

játszották, mielőtt a mű ki lett volna nyomtatva.¹²⁶ Így az is valószínűsíthető, hogy nemcsak a partitúrát másolták le, hanem szólamokat is írtak ki belőle.¹²⁷

Mindebből arra lehet következtetni, hogy Bartóknak szándékában állhatott a 6. vonósnyégest az újonnan alakult Végh-kvartettel az 1940/1941-es évadban eljátszatni Budapesten. Azonban bizonyára csak egy zártkörű bemutatóról lett volna szó: az 1940. május 7-i Bartók–Hawkes–Kolisch-megállapodás értelmében ugyanis Bartók 6. vonósnyégesét 1940 októbere és 1941 szeptembere között csak a Kolisch-kvartett adhatta elő nyilvánosan. Bartók 1940 októberében meggondolta magát a budapesti előadást illetően: amikor Kodály Zoltánnak átadott megőrzésre egy újabb (jelenleg lappangó) lichtpaus-kópiát, kikötötte, hogy amíg a németek uralkodnak Európában, addig a művet nem lehet bemutatni.¹²⁸ Mindezt valószínűleg Végh Sándorral is megbeszélte – legkésőbb az elutazása előtti napon, a Csalán úti villában tartott fogadás végén, amikor „Végh Sándornak emlékül” dedikációval átadta neki az egyik falon lógó portréját.¹²⁹

Az ősbemutató és további előadások

A Kolisch-kvartett 1940 októberétől rendelkezett Bartók 6. vonósnyégyese előadásának kizárólagos joga felett. A mű ősbemutatójára azonban csak három és fél hónappal később, 1941. január 20-án került sor a New York-i Town Hallban.

Hogy a késlekedés mögött mi állt, egyelőre nem lehet biztosan megmondani. Lehetséges, hogy a Kolisch-kvartett be akarta várni a Bartók házaspár megérkezését az Egyesült Államokba; erre azonban 1940. október 30-án már sor került.¹³⁰ Elképzelhető, hogy az ősbemutató azért halasztódott, mert a Londonban készülő kottaanyag ismert történelmi események – július 10-én az angliai csata kezdete, szeptember 7-én a *Blitz* (London bombázása) – miatt késlekedett: Hawkes csak december 6-án tájékoztatta Bartókot arról, hogy a partitúrát kimetszették és az első korrektúralevonatot Erwin Stein ellenőrzi.¹³¹

Az is lehetséges, hogy Kolisch egyéb projektjei miatt nem tudott megfelelő mennyiségű időt szánni a mű betanulására. A Kolisch-kvartett 1940 tavaszán kötött lemezszerződést a Columbia Recording Corporationnel, aminek nyomán 1940. szeptember 5-én és 6-án Bartók 5., illetve Mozart C-dúr, „Dissonanzen” vonósné-

126 „Auch dieses Werk [Das 6. Streichquartett] spielten wir, lange bevor es gedruckt worden war, nach noch selbst abbeschriebenen Noten.” Idézi Alice Végh: *Mein Leben mit Sándor Végh von A bis Z*. Salzburg: Alice Végh, 2001, 10. Az előadás hangfelvétele lappang.

127 Bartók 6. vonósnyégyesének csak egy korabeli, Magyarországon készült szólamanyaga ismert: a Waldbauer-kvartett az 1945-ös bemutató előadáson használt kottái, amelyek azonban bizonyíthatóan csak 1945-ben készültek, ld. *BBCCE/30*, 145., C-partsW forrás.

128 Ennek forrásait és részleteit ld. Németh Zsombor: „Egy Bartók mű, mely hat évig várt budapesti bemutatójára”. A 6. vonósnyéges első magyarországi előadása”, *Magyar Zene* 59/1. (2021. február), 101–115., ide: 105–108.

129 Löwenberg: *Végh Sándor*, 93. (A dedikált portré fakszimiléjét ld. uott, 92.)

130 *Krónikája*, 424.

131 *BBCCE/29*, 75*.

gyesét (K. 465) rögzítették.¹³² Két héttel később, 1940 szeptember 24–26. között készült az Arnold Schoenberg vezényelte *Pierrot Lunaire*-stúdiófelvétel, amelyben Kolisch és Aubert is közreműködött; ugyanez a gárda ugyanezt a művet november 17-én egy rádiókoncerten is előadta.¹³³ Emellett Kolisch betanította a New School Chamber Orchestrának Bartók *Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára* (BB 114, 1936) című művét. Az általa vezényelt 1940. december 11-i előadás a mű második egyesült államokbeli nyilvános megszólaltatása volt. Van egy fénykép, Bartók és Kolisch egy hárfa mellett látható és a zeneszerző, kezében a kispartitúrával, a hegedűsnek magyaráz valamit;¹³⁴ ez, több másikkal egyetemben, a december 10-i nyilvános főpróbán készült.¹³⁵ A hangversenyről írt beszámolókból tudható, hogy a zeneszerző nemcsak a főpróbán, hanem magán az előadáson is jelen volt,¹³⁶ sőt, a koncertet követő fogadáson igen pozitívan nyilatkozott az előadásról.¹³⁷

Bartók ekkor még nem tudta, hogy bő egy hónap múlva újra együtt fog dolgozni Kolischsal. 1941. január 7-én még azt írta Dorothy Parrishnek, hogy január 20-án reggel hagyja el New Yorkot, és délután érkezik Huntingdonba, ahonnan 22-én kell tovább indulnia Pittsburghbe.¹³⁸ Egy héttel később, január 15-én azonban arról értesítette zongoratanítványát, hogy változás állt be a terveiben, mert január 20-án lesz a 6. vonósnégyes ősbemutatója a New York-i Town Hallban.¹³⁹ Mindebből arra is lehet következtetni, hogy az ősbemutató dátumát a Kolisch-kvartett is csak viszonylag későn tudta meg.

A zeneszerzőnek a hegedűművészhez írt 1941. február 10-i leveléből tudható, hogy Bartók a bemutatót megelőzően részt vett a Kolisch-kvartett egyik próbáján.¹⁴⁰ A komponista ekkor hallotta először 6. vonósnégyesét, amelynek hatására több változtatás és kiegészítés mellett döntött. A próbán szóban elhangzó instrukciókat Kolisch saját partitúramásolatába jegyezte be.¹⁴¹ Amint az február 10-i leveléből szintén kiderül, Bartók az ősbemutató után ezt a példányt kérte kölcsön a második korrektúralevonat ellenőrzéséhez.¹⁴²

132 Datálás a matriceszámok nyomán Michael Gray *A Classical Discography* című online adatbázisa segítségével <https://classical-discography.org/> (utolsó megtekintés: 2024. július 21.).

133 Avior Byron: „The Test Pressings of Schoenberg Conducting *Pierrot lunaire*. *Sprechstimme* Reconsidered”, *Music Theory Online* 12/1. (2006). <https://www.mtosmt.org/issues/mto.06.12.1/mto.06.12.1.byron.pdf> (utolsó megtekintés: 2024. március 18.).

134 Az ismeretlen helyen lévő eredetiről készült másolat megtalálható a BBA fotótárában. A kép megtekinthető az alábbi internetes linken: <https://www.bridgemanimages.com/en/noartistknown/bela-bartok-with-rudolf/nomedium/asset/3746593> (utolsó megtekintés: 2024. március 18.).

135 Az egyéb beállítások újraközléseit ld. pl. *The Bartók Companion*. Ed. Malcolm Gillies. London: Faber and Faber, 1993, 27. képmelléklet; kísérőfüzet az *In Honor of Rudolf Kolisch* (Music & Arts Programs of America, 2003.) CD-dobozhoz stb.

136 Tallián: *Bartók fogadtatása...*, 26., 204–205.

137 Alma Lubin: „Mainly About Musical Manhattan”, *The Cincinnati Enquirer* 100/257. (1940. December 22.), 38.

138 *Levelei*, 659.

139 Uott, 660.

140 HL RKP, Box 3, Folder 52.

141 BBCCE/30, 145., APK forrás.

142 Vö. BBCCE/29, 31*, 75*. (306. lábjegyzet). A változtatások listáját ld. BBCCE/30, 147–149., PB&H/2 forrás.

Bár a Bartók, Hawkes és Kolisch között létrejött megállapodás nem rendelkezett a mű ajánlásáról, a komponista végül a Kolisch-kvartettnek dedikálta a 6. vonósnygyest.¹⁴³ A primárius Halsey Stevensnek, az első amerikai Bartók-életrajz írójának 1950. május 28-án azt írta, hogy Bartók a korábbi vonósnygyeseinek előadásáért érzett hálából, illetve a közöttük lévő „rokonlelkűség” (propinquity) miatt dedikálta a Kolisch-kvartettnek a művet.¹⁴⁴

A *The New York Sun*-ban a bemutatót követően megjelent kritika szerint az új vonósnygyes „fogadtatás[a] kedvező volt, a mű valószínűleg sok kamarazenei társaság számára vonzóbb lesz közvetlen elődeinél”.¹⁴⁵ A 6. vonósnygyes ennek ellenére csak viszonylag lassan vált ismertté.

A mű második előadására 1941. február 4-én, az ősbemutató után fél hónappal került sor az atlantai Music Clubban, válogatott közönség előtt. A fogadtatás, szemben az ősbemutatóval, hűvös volt.¹⁴⁶ A műsorfüzetért felelős Mrs. Charles Dowman szerint ennek az oka az volt, hogy előzetesen nem kapott elég információt a műről, így a hallgatóság nem volt megfelelően felkészítve rá.¹⁴⁷ A Kolisch birtokában lévő partitúralevonat 2. oldalának tetején egy ceruzával írt, igencsak elmosódott, és a BBCCE 30. kötetének készítésekor még nem megfejtett szöveg-vázlat szerepel. Kolisch feljegyzése (talán egy levél vázlata?) bizonyára a Mrs. Dowman által említett esethez kapcsolódik:

Miután észrevettem, hogy az Önök műsorfüzete nem ír semmit Bartók művéről, úgy érzem, tartozom Ön(ök)nek néhány információval. Legújabb mű – kéziratos partitúra – második előadás. Refrén: [...?]. 1. tétel: (viháros jellegű) Allegro, szonátaforma, mellék-témája népdalízű. 2. [tétel]: induló; trió, majd az induló repríze. 3. [tétel]: Burletta, azaz „tréfa” – háromrészes forma; pizzicato. 4. [tétel]: az 1. tétel tematikus anyaga megismétlődik egy másmilyen, szomorú, „sirató” jellegű alakban.¹⁴⁸

Az atlantai fellépésen kívül még egy baltimore-i előadásról lehet tudni az 1940/1941-es évből, amelyet Tallián Tibor márciusra datált,¹⁴⁹ de amely valószínűleg február 26-án hangzott el.¹⁵⁰ Természetesen nem zárható ki, hogy voltak

143 BBCCE/29, 30*, 74*.

144 Halsey Stevens: *The Life and Music of Béla Bartók*. Third Edition, prepared by Malcolm Gillies. Oxford: Clarendon Press, 1993, 197.

145 Tallián: *Bartók fogadtatása...*, 249.

146 [Szerző nélkül]: „Kolisch Quartet Offers Bartok Number Here. Ultra-Modern Work Fails To Click With Atlanta Audience”, *The Atlanta Constitution* 73/236. (1944. February 5.), 2.; Jean Chalmers: „Kolisch Group Presents Fine Concert Here. Bartok Quartet Has Its Second World Performance”, *The Atlanta Journal* 58/253. (February 9, 1941, 24.

147 [Szerző nélkül]: „Two stunning-looking matrons...” *The Atlanta Journal* 58/237. (1941. February 6), 17.

148 „Having noticed that your program book does not give / any notes on B[artók]’s work I feel to owe you some information about it. / Newest work – manuscript score – second performance – / Refraire: 9th [...?] Bridge. / First Allegro (tempestuo[u]s character) sonata form; 2nd theme folk-tune flavor / 2nd: Marche; Trio reprise Marche / 3rd: Burletta „joke” – three[-]part form; pizzicato / 4th: thematic material of 1st movement repeated with a different / sad character „dirge”. –” HL RKP, Box 131, folder 1594.

149 Tallián: *Bartók fogadtatása...*, 31. Megjegyzendő, hogy Tallián épp e helyütt nem jelöli meg a forrását.

150 Weldon Wallace: „Music Notes”, *The Baltimore Sun* February 23, 1941, section 1, page 9. Ez az előzetes azonban nem adja meg a hangverseny programját.

más, jelenleg még nem ismert előadások is, de nagy bizonyossággal valószínűsíthető, hogy a Kolisch-kvartett nem tudta teljesíteni az 1940. május 7-i megállapodás azon pontját, hogy a kizárólagos előadási jog ideje alatt legalább harmincszor adja elő a művet.

Megjegyzendő, hogy az egyezségben az is szerepelt, hogy Kolisch az együttesével minden adandó alkalmat megragad a 6. vonósnégyes előadására. Úgy tűnik, ez sem egészen így történt. Például 1941. január 31-én a Tampa Municipal Auditoriumban ugyanúgy Mozart B-dúr (K. 589) és Schubert d-moll („A halál és a lányka”) vonósnégyesét játszották, mint tizenegy nappal korábban New Yorkban, a harmadik műsorszám azonban nem az új Bartók-vonósnégyes, hanem Antonín Dvořák F-dúr „amerikai” kvartettje (Op. 96) volt.¹⁵¹ Tették mindezt annak ellenére, hogy a kvartettet több helyütt azzal reklámozták, hogy ők Bartók új művének exkluzív előadói.¹⁵² Természetesen nem zárható ki az, hogy a vidéki közönség egyszerűen nem volt kíváncsi a modern művekre, mint azt az atlantai eset is bizonyítja. Áruklódó azonban, hogy amikor a Kolisch-kvartett 1941. január 26-án a manhattani Frick Museumban lépett fel, és a koncertjüket a WNYC rádióállomás közvetítette, nem Bartók 6., hanem 5. vonósnégyesét játszották.¹⁵³

Valószínűleg már 1941 elején is sejthető volt, hogy Kolisch és együttese nem fogja tudni teljesíteni a vállalt előadásszámot. Hawkes bizalma ennek ellenére töretlen maradt; 1941. február 5-én azt írta Bartóknak, hogy

nem vagyok teljesen biztos a Kolisch úrral kötött, a vonósnégyesnek az [1940/1941-es] évad során történő előadását illető megállapodásom részleteiben, de semmiképpen sem ajánlom fel a vonósnégyest másnak, amíg neki van lehetősége a megállapodás teljesítésére.¹⁵⁴

Tovább rontott a helyzeten az, hogy a Kolisch-kvartett tagjai az évad végén újból cserélődtek: az 1941. július végi-augusztus eleji Essex Fells-i kamarazene-fesztiválon már Leon Temerson és Kurt Frederick lépett fel Khuner és Veissi helyett.¹⁵⁵

A Kolisch-kvartett az 1941/1942-es évadra Bartók 5. és 6. vonósnégyese helyett a jóval rövidebb harmadikat vette repertoárra, amelyet 1941. október 12-én szintén a Frick Museumban adtak elő élő egyenes rádióadásban.¹⁵⁶ A tagcserék eközben tovább folytatódtak: még az ősz folyamán Temersont Daniel Gilevitch

151 [Szerző nélkül]: „Kolisch Quartet To Give Recital In Tampa Tonight”, *The Tampa Tribune* 48/31. (1941. January 31.), 14.

152 [Szerző nélkül]: „Concierto en el Auditorio Municipal”, *La gaceta* 24. (1941. March 29.), 1.

153 Tallián: *Bartók fogadtatása...*, 33–34.

154 „[...] I am not quite sure of the details of the arrangement I made with Mr. Kolisch regarding his performances of this Quartet during the Season and in any event[,] I would not offer the Quartet to anybody else until he had had an opportunity of fulfilling his agreement.” PSS SBB, BB–B&H.

155 S. H.: „Summer Music Festival Opens In Essex Fells”, *The Montclair Times* 62/4901. (1941. July 29.), 1.; [Szerző nélkül]: „Kolisch Quartet Re-Casts”, *Variety* 143/9. (1941. August 6.), 46. Potter (*Twelve-tone memories...*, 16). szerint Kolisch elégedetlen volt az 1939-ben csatlakozott játékosokkal, és ennek rendszeresen hangot adott nyilvánosan, a brácsás Veissi ezt megelégedve lépett ki a kvartettből.

156 Tallián: *Bartók fogadtatása...*, 33–34.

váltotta,¹⁵⁷ a csellista Auber pedig időközben a Pittsburghi Szimfonikus Zenekar tagja lett, és az 1941/1942-es évad végével leköszönt a kvartettben betöltött posztjáról.¹⁵⁸ A Kolisch-kvartett innentől kezdve csak alkalmilag működött.

Kolisch 1944 elején új feleségével, a hegedűs Lorna Freedmannal kísérletet tett az együttes újjászervezésére. A brácsás Bernard Milofsky, a csellista Scholz János (a Roth-kvartett egykori tagja) lett. Ez az összeállítás az Amerikai Zeneszerzők Egyesülete (American League of Composers) 1944. március 19-i New York-i hangversenyén debütált. Műsoruk – ahogyan Arthur V. Berger, a *The New York Sun* recenzense fogalmazott – Bartók „viszonylag ismeretlen” 6. vonósnégyese volt.¹⁵⁹ A kvartett-társaság e formája azonban tisztavirág-életű lett: a fellépéssel szinte egy időben kérte fel Kolischt a madisoni Wisconsin Egyetem arra, hogy legyen az intézmény tanára, illetve a rezidens együttes, a Pro Arte Kvartett vezetője.¹⁶⁰ Kolisch ezzel az együttesel, jelenlegi ismereteink szerint, nem adta elő ezt a művet.

Bartók utolsó kvartettjét időközben azonban más kvartett-társaságok is birtokba vették: műsorra tűzte többek között Laurance Turner kvartettje (London, 1942),¹⁶¹ a Waldbauer-kvartett (Budapest és Bécs, 1945),¹⁶² Geyer Stefi kvartettje (Bázel, 1945),¹⁶³ illetve a Gertler-kvartett (Brüsszel és London, 1945).¹⁶⁴ Utóbbi készítette el a mű első lemezfelvételét, amely 1947-ben került piacra.¹⁶⁵ Ugyanabban az évben adta elő elsőként a művet az azt eredetileg megrendelő, a nevéből az „Új”-at a háború után elhagyó Magyar Vonósnégyes.¹⁶⁶ Talán véletlenül, talán tudatosan, de Bartók 6. vonósnégyesének előadása az ő esetükben is az Európától való búcsúval függött össze: a következő évben debütáltak az Egyesült Államokban, ahová nem sokkal később áttették a székhelyüket.¹⁶⁷

157 Vö. [Szerző nélkül.]: „Kolisch Quartet to Play At New Friends Concert”, *The Brooklyn Daily Eagle* 101/332. (1941. November 30.), section E, 6, 44.

158 [Szerző nélkül.]: „New First Cellist For Symphony”, *Pittsburgh Post-Gazette* 15/55. (1941. Október 3.), 5.

159 Tallián: *Bartók fogadtatása...*, 252–253.

160 Barr: *Elizabeth Sprague Coolidge*, 325.

161 A Boosey & Hawkes levele Bartóknak, 1942. április 17., ld. *Documenta Bartókiana* 3. Szerk. Denijs Dille. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1968, 256–257.

162 Németh: *Egy Bartók-mű, mely hat évig várt Budapesti bemutatójára*, 113.

163 Geyer Stefi hegedűművész életútja. *Levelezése Bartók Bélával*. Szerk. Váradi Helga-Vikárus László. Budapest: Balassi Kiadó–HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, 2024, 473.

164 [Szerző nélkül.]: „Music in the Making. News of Composers Associated with Boosey & Hawkes”, *Tempo* 12. (1945), 14–16., ide: 14.

165 Decca AK 1433-6, illetve American Decca set EDA 73; vö. F. F. C. and G. J. C.: „The Works of Béla Bartók on Records”, *Tempo* 13. (Autumn 1949, Bartók Number), 39–41., ide: 39.

166 Ld. pl. K.: „Concertgebouwvrienden”, *Trouw* 5/602. (1947. Április 16.), 2.

167 A műről készült első felvételük 1949-ben jelent meg: His Master’s Voice DB 9389-92.

Függelék

A tanulmányban említett fontosabb dátumok jegyzéke (1939–1941)

	A 6. vonósnégyessel kapcsolatos dátumok	A koncertekkel kapcsolatos dátumok	Egyéb
1939			
március 8. előtt		Bartók felkérést kap a következő évi Coolidge Fesztiválon való szereplésre.	
március 23. után	Székely felkéri Bartókot egy új vonósnégyes megírására.		
április eleje április 2.		A koncertek időpontjának fixálása. André Schulhof kilátásba helyez a Roth-kvartettel közös hangversenyeket.	
május		Bartók értesíti Kunt, hogy év végén szívesen adna néhány koncertet Európában.	
augusztus 1. augusztus 10.			Bartók megérkezik Saanenbe.
augusztus 18–20. augusztus 21.	Bartók hozzákezd a 6. vonósnégyeshez.	Bartók megküldi Spivacke-nek a Szige-tivel júliusban leegyeztetett programot.	
augusztus 24.	Bartók tájékoztatja Székelyt a formálódó műről.	Spivacke elküldi a Coolidge Alapítvány műsorsortvét Bartóknak Saanenbe.	
augusztus 25. szeptember 29.	Bartók megérdeklődí, hogy Székely igényt tart-e még az új műre.		Bartók elhagyja Saanent.
október 2.		Bartók lemondja a decemberre tervezett olaszországi turnéját.	

	A 6. vonósnyggyessel kapcsolatos dátumok	A koncertekkel kapcsolatos dátumok	Egyéb
október 3.	Székely jelzi, hogy igényt tart a műre.		
október 3. után	Bartók megkérdézi Székelyt, hogy az új művet magával viheti-e az Egyesült Államokba.		
október 11.		Spivacke újabb levele Bartókhhoz.	
október 12.	Bartók értesíti Hawkest, hogy már majdnem befejezte a művet.		
október 14.			
október 31.	Hawkes felveti egy zárt körű előadás lehetőségét.		Az új összeállítású Kolisch-kvartett első fellépése.
november	Bartók befejezi a fogalmazványt.		
november 9.	Bartók válaszol Spivacke augusztus 21-i és október 11-i levelére: a szemé-lyes fellépése helyett a vonósnygyes ősbemutatóját javasolja, a Roth-kvartettel.		
november 13.	Bartók elutasítja Hawkesnak a mű előadására vonatkozó ajánlatát.		
november 14. előtt		Bartók mégis elvállalja az olaszországi turnét.	
november 15.			Az újjáalakult Roth-kvartett első fellépése.
november 26.	Bartók felfüggeszti a munkát.	Bartók meggondolja magát az amerikai utazást illetően.	
december 7–17.		Bartók olaszországi turnéja.	
december 19.			Voit Paula halála.

	A 6. vonósnégyessel kapcsolatos dátumok	A koncertekkel kapcsolatos dátumok	Egyéb
december 22.	Bartók visszavonja az 1940 áprilisi bemutatóra vonatkozó ajánlatot.		
1940			
január	Bartók befejezi a tisztázatot.		
február 25.	Bartók elküldi az egyik lichtpaus-másolatot a Boosey & Hawkes-nak.		
április 1.			Bartók elutazik az Egyesült Államokba.
április 13.		A Bartók–Szigeti-hangverseny Washingtonban.	
május 7.	Bartók találkozik Ralph Hawkesszal és Rudolf Kolischsal, tárgyalás a bemutatásról.		
május 13.	A tisztázatot letétbe helyezése.		
július	Bartók kölcsönadja a partitúra egyik másolatát Molnár Antalnak.		
július 25.			Az Újság hírt ad a Végh-kvartett megalakulásáról.
augusztus 23., 29.	Az Újság, illetve más budapesti sajtótermékek hírt adnak a 6. vonósnégyes közelgő magyarországi bemutatójáról.		Lemezfelvételek a Kolisch-kvartett tagjaival. A Végh-kvartett első nyilvános szereplése.
szeptember 5–6., 24–26.			
szeptember 21.			
október 1.	A Kolisch-kvartett kizárólagos előadási jogának kezdete.		

	A 6. vonósnégyessel kapcsolatos dátumok	A koncertekkel kapcsolatos dátumok	Egyéb
október 11. (előtt?)	Bartók átadja az egyik kópiát Kodály- nak, és közli a magyarországi előadás- ra vonatkozó korlátozásokat.		
október 12–30.			A Bartók házaspár az Egyesült Államokba utazik.
december 3.	Elkészül a partitúra első nyomdai levonata.		
december 10–11.			A Zene... főpróbája és előadása New Yorkban Kolisch vezényle- tével, Bartók jelenlétében.
december 20. után	A Boosey & Hawkes korrektúra- példányt küld Bartóknak.		
1941			
január 7–15. között	Bartók értesül a bemutató idejéről.		
január 19. (?)	Bartók a Kolisch-kvartettel próbál.		
január 20.	Ősbemutató a New York-i Town Hallban.		
február 4.	Előadás az atlantai Music Clubban.		
február 26.	Előadása Baltimore-ban.		
július			Újabb tagcserék a Kolisch- kvartettben.
szeptember 31.	A Kolisch-kvartett kizárólagos előadási joga lejárt.		

IRODALOMJEGYZÉK

- (–) [Jemnitz Sándor?]: „Végh-vonósnégyes”, *Népszava* 70/44. (1942. február 24.), 6.
- Aranyosi Miklós: „Róth Feri, magyar hegedűművész nyomorúsága – a világhírnévig”, *Az Újság* 22/232. (1924. november 1.), 18.
- Barr, Cyrrilla: *Elizabeth Sprague Coolidge. American Patron of Music*. New York: Schirmer Books, 1998.
- Bartók Béla családi levelei. Szerk. ifj. Bartók Béla. Budapest: Zeneműkiadó, 1981.
- Bartók Béla levelei. Szerk. Demény János. Budapest: Zeneműkiadó, 1976.
- Bartók, Béla: *Mikrokosmos*. Ed. Nakahara Yusuke. München–Budapest: G. Henle Verlag–Editio Musica Budapest, 2020.
- Bartók Béla – Paul Sacher levelezése. Szerk. Bónis Ferenc. Budapest: Balassi, 2013.
- Bartók, Béla: *String Quartets Nos. 1–6*. Ed. Somfai László–Németh Zsombor. München–Budapest: G. Henle Verlag–Editio Musica Budapest, 2022 (Béla Bartók Complete Critical Edition Volume 29.).
- Bartók, Béla: *String Quartets Nos. 1–6*. Ed. Németh Zsombor, Somfai László és Nakahara Yusuke. München–Budapest: G. Henle Verlag–Editio Musica Budapest Zeneműkiadó, 2022 (Béla Bartók Complete Critical Edition Volume 30.).
- Bartók Béla, ifj.: *Bartók Béla életének krónikája*. Közr. Vásárhelyi Gábor. Budapest: Magyarországi kutató Intézet, 2021.
- Bónis Ferenc: *Élet-pálya. Kodály Zoltán*. Budapest: Balassi, 2011.
- Breuer János: „Kadosa Pál az Új Magyar Zene-Egyesületben”. In: uő: *Kodály és kora*, 165–171.
- Breuer János: *Kodály és kora. Válogatott tanulmányok*. Kecskemét: Kodály Intézet, 2002.
- Breuer János: „Lajtha László Coolidge-díja”, *Magyar Zene* 36/2. (1995), 146–150.
- Byron, Avior: „The Test Pressings of Schoenberg Conducting Pierrot lunaire. *Sprechstimme* Reconsidered”, *Music Theory Online* 12/1. (2006). <https://www.mtosmt.org/issues/mto.06.12.1/mto.06.12.1.byron.pdf> (utolsó megtekintés: 2024. március 18.). <https://doi.org/10.30535/mto.12.1.2>
- Chalmers, Jean: „Kolisch Group Presents Fine Concert Here. Bartok Quartet Has Its Second World Performance”, *The Atlanta Journal* 58/253. (February 9, 1941), 24.
- Documenta Bartókiana* 3. Szerk. Denijs Dille. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1968.
- F. F. C. and G. J. C.: „The Works of Béla Bartók on Records”, *Tempo* 13. (Autumn 1949, Bartók Number), 39–41. <https://doi.org/10.1017/S0040298200042960>
- Geyer Stefi hegedűművész életútja. Levelezése Bartók Bélával. Szerk. Váradi Helga–Vikárius László. Budapest: Balassi Kiadó–HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, 2024.
- In Honor of Rudolf Kolisch*. [CD-kísérőfüzet]. Berkley, CA: Music & Arts Programs of America, 2003.
- Így láttuk Bartókot. Ötvennégy emlékezés. Szerk. Bónis Ferenc. Budapest: Püski, 1995.
- (J. S.) [Jemnitz Sándor]: „Az Új Magyar Zeneegyesület”, *Népszava* 64/47. (1936. február 26.), 4.
- (J. S.) [Jemnitz Sándor]: „Új zene”, *Népszava* 64/284. (1936. december 13.), 4.
- Jemnitz Sándor válogatott zenekritikái. Szerk. Lampert Vera. Budapest: Zeneműkiadó, 1973.
- K.: „Concertgebouwvrienden”, *Trouw* 5/602. (1947. April 16.), 2.
- Kárpáti János: *Bartók kamarazenéje*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976.
- Kárpáti, János: *Bartók's Chamber Music*. Stuyvesant: Pendragon Press, 1994.
- Kárpáti János: *Bartók vonósnégyesei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1967.

- Kenneson, Claude: *Székely and Bartók. The Story of a Friendship*. Oregon: Amadeus Press, 1994.
- Kerékfy Márton: „Kontrasztok (?)”. Gyakorlati és esztétikai megfontolások Bartók zeneszerzői munkájában”, *Magyar Zene* 50/4. (2012), 445–456.
- Kun Imre: „Két olaszországi Bartók-turné”, *Muzsika* 11/4. (1970), 48–59.
- Króó György: *Bartók kalauz*. Budapest: Zeneműkiadó, 1980.
- Leafstedt, Carl S.: *A Thorn in the Rosebush. The American Bartók Estate and Archives During the Cold War, 1946–67*. Reno, NV: Helena History Press, [2022].
- Lubin, Alma: „Mainly About Musical Manhattan”, *The Cincinnati Enquirer* 100/257. (1940. December 22.), 38.
- Lőwenberg Dániel: *Végh Sándor*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2012.
- lv. [Lányi Viktor]: „A Roth-kvartett hangversenye”, *Pesti Hírlap* 50/283. (1928. december 14.), 14.
- Molnár Antal: „Bartók Béla hegedűversenye (1937–38)”, *A Zene* 2/3. (1939. november 15.), 41–43.
- Nakahara, Yusuke: *Genesis and the „Spirit” of Bartók’s Mikrokosmos*. PhD-dissz. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2020.
- Németh Zsombor: „Bartók Béla 5. vonósnégyesének magyarországi bemutatója – és ami mögötte volt. Epizódok az Új Magyar Vonósnégyes, az Új Magyar Zeneegyesület, illetve az 1930-as évek budapesti zeneéletének történetéből”, *Magyar Zene* 61/3. (2023), 264–303.
- Németh Zsombor: „Egy Bartók mű, mely hat évig várt budapesti bemutatójára”. A 6. vonósnégyes első magyarországi előadása”, *Magyar Zene* 59/1. (2021. február), 101–115.
- Palazetti, Nicolò: *Béla Bartók in Italy. The Politics of Myth-Making*. Rochester, NY: The Boydell Press, 2021. <https://doi.org/10.1017/9781800101852>
- Péterfi István: *Emlékezéseim*. Budapest: Gondolat, 1965.
- Péterfi István: *Fél évszázad a magyar zenei életben. Válogatott zenekritikák (1917–1961)*. Budapest: Zeneműkiadó, 1962.
- Potter, Tully: „Twelve-tone memories. A history of the Kolisch Quartet”. In: *In Honor of Rudolf Kolisch*, 11–19.
- S. H.: „Summer Music Festival Opens In Essex Fells”, *The Montclair Times* 62/4901. (1941. July 29.), 1.
- S. L.: „Coolidge elnök és felesége meghívták estélyükre a magyar Roth-kvartettet”, *Pesti Napló* 79/179. (1928. augusztus 8.), 15.
- Sità, Maria Grazia–Corrado Vitale: *I Quartetti di Béla Bartók*. Lucca: Libreria Musicale Italiana, 2012.
- Stevens, Halsey: *The Life and Music of Béla Bartók*. Third Edition, prepared by Malcolm Gillies. Oxford: Clarendon Press, 1993. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198163497.001.0001>
- Suchoff, Benjamin: „Structure and Concept in Bartók’s Sixth String Quartet”, *Tempo* 83. (1967–1968), 2–11. <https://doi.org/10.1017/S0040298200034707>
- [Szerző nélkül]: „A pittsfieldi zeneünnepségek magyar résztvevőkkel”, *Az Ujság* 4/181. (1928. augusztus 10.), 12.
- [Szerző nélkül]: „Az UMZE”, *Népszava* 68/58. (1940. március 12.), 9.
- [Szerző nélkül]: „Concerts Will Soon Fill Calendar. Quartet Series, Operas Soon To Be Heard”, *The Philadelphia Inquirer*, September 17, 1939, 60.
- [Szerző nélkül]: „Concierto en el Auditorio Municipal”, *La gaceta* 24. (1941. March 2), 1.

- [Szerző nélkül.]: „Fehér Artur előadóestélye”, *Népszava* 53/31. (1925. február 8.), 13.
- [Szerző nélkül.]: „Full House Is Assured for Opening of Music and Art Room Saturday at Athenaeum”, *The Berkshire County Eagle* 150/41. (1939. October 11), 8.
- [Szerző nélkül.]: „Elkészült Bartók hatodik vonósnégyese”, *Ujság* 16/196. (1940. augusztus 29.), 8.
- [Szerző nélkül.]: „Kolisch Quartet Offers Bartok Number Here. Ultra-Modern Work Fails To Click With Atlanta Audience”, *The Atlanta Constitution* 73/236. (1944. February 5, 2.
- [Szerző nélkül.]: „Kolisch Quartet Re-Casts”, *Variety* 143/9. (1941. August 6), 46.
- [Szerző nélkül.]: „Kolisch Quartet To Give Recital In Tampa Tonight”, *The Tampa Tribune* 48/31. (1941. January 31), 14.
- [Szerző nélkül.]: „Kolisch Quartet to Play At New Friends Concert”, *The Brooklyn Daily Eagle* 101/332. (1941. November 30), section E, 6, 44.
- [Szerző nélkül.]: „Magyar művek és művészek Hollandiában”, *A Zene* 20/11. (1939. március 16.), 207.
- [Szerző nélkül.]: „Music in the Making. News of Composers Associated with Boosey & Hawkes”, *Tempo* 12. (1945), 14–16.
- [Szerző nélkül.]: „New First Cellist For Symphony”, *Pittsburgh Post-Gazette* 15/55. (1941. October 3.), 5.
- [Szerző nélkül.]: „Two stunning-looking matrons...” *The Atlanta Journal* 58/237. (1941. 6), 17.
- [Szerző nélkül.]: „Végh Sándor lett a Budapesti Hangversenyzenekar koncertmestere”, *Esti Ujság* 3/242. (1938. október 25.), 6.
- [Szerző nélkül.]: „Zene”, *Magyarság* 21/206. (1940. September 18), 9.
- [Szerző nélkül.]: „Zenevilág”, *Ujság* 16/167. (1940. July 25), 25.
- [Szerző nélkül.]: „Zenevilág”, *Ujság* 16/190. (1940. August 23), 8.
- Tallián Tibor: *Bartók fogadtatása Amerikában. 1940–1945*. Budapest: Zeneműkiadó, 1988.
- Tallián Tibor: *Béla Bartók's Reception in the United States. 1940–1945*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017.
- The Bartók Companion*. Ed. Malcolm Gillies. London: Faber and Faber, 1993.
- Veszprémi Lili: „Bartók és a Róth-kvartett [Interjú Antal Jenővel]”, *Muzsika* 14/3. (1971), 18–20.
- Végh, Alice: *Mein Leben mit Sándor Végh von A bis Z*. Salzburg: Alice Végh, 2001.
- Vinton, John: „New Light on Bartók's Sixth Quartet”, *The Music Review* 20/3–4. (1964), 224–238.
- Wallace, Weldon: „Music Notes”, *The Baltimore Sun* February 23, 1941, section 1, page 9.

ABSTRACT

ZSOMBOR NÉMETH

COMMISSIONED BY THE NEW HUNGARIAN STRING
QUARTET, PREMIERED BY THE KOLISCH QUARTET

The Journey of Béla Bartók's String Quartet No. 6 from the Desk to the Podium

Béla Bartók's String Quartet No. 6 was commissioned in 1939 by the New Hungarian Quartet led by Zoltán Székely, but it was first performed in 1941 by the Kolisch Quartet, to whom the work is dedicated. This study presents the chain of events behind it in more detail than any other publication on the subject, using sources not previously (well) known. The study revisits how the outbreak of the Second World War affected Bartók's and Székely's plans and the completion of the String Quartet No. 6 itself. It also discusses why Bartók offered the work to the Coolidge Foundation and then subsequently withdrew his offer, as well as the agreement between Bartók, Rudolf Kolisch and Ralph Hawkes regarding the world premiere of the work and the extent to which it was ultimately realized. The paper will also consider how the Roth Quartet is related to all of this.

Zsombor Németh is a musicologist and violinist. He pursued his studies at the Ferenc Liszt Academy of Music in Budapest from 2008 to 2013. He embarked on his doctoral studies there in 2014 and submitted his dissertation in 2023, titled *From choreae to aspirationes: Ferenc Farkas's Rákóczi-themed compositions*. Since September 2017, he has been associated with the Budapest Bartók Archives, which is currently part of the HUN-REN Research Center for the Humanities, Institute for Musicology. Alongside László Somfai he was the co-editor for volume 29 (String Quartets Nos. 1-6) and was the main editor of volume 30 (String Quartets Nos. 1-6, Critical Commentary) of the Béla Bartók Complete Critical Edition published by G. Henle Verlag and Editio Musica Budapest. Zsombor Németh's primary research interests lie in source and notational studies, Hungarian music of the 20th century (especially the life and work of Béla Bartók, Ferenc Farkas, and Imre Waldbauer), and music for instruments of the violin family from the 17th and 18th centuries, including its reception history. In addition to his scholarly pursuits, Németh is also an active musician, primarily performing on period instruments. He pursued an MA in Historical Violins at the University of Music and Arts of the City of Vienna from 2015 to 2019. Since 2012, he has been the artistic leader of the Budapest-based Baroque music group Simplissimus Ensemble.